

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему **Підготовка педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі
студентами**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0111-з
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
освітньої програми Педагогіка вищої школи
О. Р. Кисіль

Керівник професор кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності,
д.пед.н., професор Локарева Г. В.

Рецензент доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності,
к.психол.н., доцент Овсяннікова В. В.

Запоріжжя

2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра педагогіки та психології освітньої діяльності

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Освітня програма Педагогіка вищої школи

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

д.пед.н., проф. О.І. Іваницький

« ____ » _____ 2022 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Кисіль Олені Романівні

1. Тема роботи Підготовка педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі студентами

керівник роботи Локарева Галина Василівна, д.пед.н., професор

затверджені наказом ЗНУ від «20» липня 2022 року № 886-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психологічної, педагогічної, філософської та соціологічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) конкретизувати категоріально-понятійний апарат домінантних термінів дослідження; визначити специфіку професійної діяльності педагога закладу вищої освіти; проаналізувати концептуальні основи змісту професійного виховання педагога закладу вищої освіти в сучасних умовах; розробити програму підготовки педагогів закладів вищої освіти до виховної роботи зі студентами; надати методичні рекомендації педагогам закладів вищої освіти щодо проведення виховної роботи зі студентами.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) таблиці «Змістовні характеристики джерел формування традиційних нормативів теорії і практики виховання», «Початкові положення концепції особистісно-орієнтованого виховання», «Змістовний компонент виховних функцій»; 2 таблиці з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Локарева Г. В., проф.		
Розділ 1	Локарева Г. В., проф.		
Розділ 2	Локарева Г. В., проф.		
Висновки	Локарева Г. В., проф.		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Систематизація матеріалу роботи	травень 2022 р.	Виконано
2	Розробка змісту роботи	липень 2022 р.	Виконано
3	Написання першого розділу	серпень 2022 р.	Виконано
4	Написання другого розділу	вересень 2022 р.	Виконано
5	Написання висновків	жовтень 2022 р.	Виконано
6	Передзахист, нормоконтроль	листопад 2022 р.	Виконано
7	Захист	грудень 2022 р.	

Студент _____ О. Р. Кисіль

Керівник роботи _____ Г. В. Локарева

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.В. Козич

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 83 сторінки, 5 таблиць, 52 джерела, 2 додатки.

Мета дослідження – розробити та обґрунтувати спеціальну програму підготовки педагога закладу вищої освіти до здійснення виховної роботи зі студентами.

Об'єкт дослідження – виховна робота в закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – процес підготовки педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі студентами.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз психологічної, педагогічної, філософської та соціологічної літератури;

- емпіричні: анкетування, опитування, бесіда, самодіагностика.

Теоретичне значення дослідження. Визначено теоретико-методологічну стратегію підготовки педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі студентами – поєднання системно-діяльнісного і програмно-цільового підходів; проаналізовано роль готовності педагога ЗВО до виховної роботи зі студентами в його професійно-педагогічній діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в розробці програми підготовки педагогів закладів вищої освіти до виховної роботи зі студентами, особливостями якої є інтеграція теоретико-методологічної, методичної і практичної підготовок.

Матеріали дослідження можуть бути використані у психологічно-педагогічній діяльності педагогів закладів вищої освіти та при розробці програми курсів підвищення кваліфікації викладачів.

Ключові слова: ВИХОВАННЯ, ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ВИХОВНИЙ ПРОСТІР, СТУДЕНТСТВО, ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЗМІСТ ОСВІТИ, ЗМІСТ ВИХОВАННЯ, ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ.

SUMMARY

Kysil O. R. Preparation of a Teacher of a Higher Education Institution for Educational Work with Students.

The work is presented on 83 pages of printed text, contains 5 tables, 2 applications. The list of references includes 52 sources.

The purpose of the research is to develop and substantiate a special program of training for a teacher of a higher education institution to carry out educational work with students.

The object of the research is educational work in a higher education institution.

The subject of the study is the process of training a teacher of a higher education institution for educational work with students.

The work specifies the categorical and conceptual apparatus of the dominant research terms; the specifics of the professional activity of a teacher of a higher education institution are determined; the conceptual bases of the content of the professional education of a teacher of a higher education institution in modern conditions are analyzed; a program for training teachers of higher education institutions for educational work with students has been developed; methodical recommendations were given to teachers of higher education institutions regarding educational work with students..

The practical significance of the study lies in the development of a program for training teachers of higher education institutions for educational work with students, the features of which are the integration of theoretical-methodological, methodical and practical training.

The research materials can be used in the psychological and pedagogical activities of teachers of higher education institutions and in the development of the program of teacher training courses.

Key words: education, professional competence, educational space, students, pedagogical activity, content of education, content of education, process of education.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ.....	11
1.1. Сутнісна характеристика домінантних понять дослідження.....	11
1.2. Специфіка професійної діяльності педагога закладу вищої освіти.....	21
1.3. Концептуальні основи змісту професійного виховання педагога закладу вищої освіти в сучасних умовах.....	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ.....	47
2.1. Визначення стану готовності педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі студентами.....	47
2.2. Розробка програми підготовки педагога закладу вищої освіти до виховної роботи із студентами.....	53
2.3. Методичні рекомендації педагогам закладів вищої освіти щодо проведення виховної роботи зі студентами.....	58
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Зміни, що відбулися в нашій країні, торкнулися всіх сторін суспільного життя: змінилася ідеологія, соціально-економічна і політична основа, громадські цінності і пріоритети. Найбільш істотні трансформації зазнала галузь виховання підростаючого покоління. В даний час йде багатобічний інтенсивний пошук основоположних підходів до побудови нової стратегії виховання, формуються нові культурні основи – плюралізм і варіативність виховної практики, демократизація відносин суб'єктів навчально-виховного процесу, відповідальність держави за виховання дітей і молоді.

Виховання в системі освіти останніми роками по праву стало одним з пріоритетних напрямів державної політики. Держава усвідомлює сьогодні, що завдання освіти і духовно-етичного виховання повинні пронизувати і підпорядковувати собі всю освітню систему нашої країни.

Слід зазначити, що останніми роками держава наголошує про те, що освіта зобов'язана забезпечити виховання молодого покоління у душі високої моральності. У прийнятих останніми роками законопроектах виховання розглядається як першорядний пріоритет в освіті. Його найважливішими завданнями проголошені формування у підростаючого покоління громадської відповідальності, правової самосвідомості і духовності. Фундамент, закладений для розвитку системи виховання, вже сьогодні повинен забезпечити зміну відношення до нього, як до чогось другорядного в освітніх установах.

Вирішення сформульованих державою завдань виховання вимагає відповідної підготовки самих педагогів. Особлива відповідальність в цьому плані лежить на професійній освіті, і зокрема на викладачах закладів вищої освіти, оскільки від ступеня їх кваліфікації залежить рівень вихованості майбутніх фахівців з вищою освітою.

Зрозуміло, кожен викладач зацікавлений в успішності своєї діяльності. Проте досвід і соціологічні дослідження показують, що багато молодих

педагогів закладів вищої освіти зазнають значні труднощі в здійсненні виховної діяльності, в організації спілкування і взаємодії зі студентами, а тим часом сучасний випускник закладу вищої освіти повинен відрізнятися розвиненою комунікативністю, ініціативою і відповідальністю, потребою в постійному оновленні і збагаченні своїх знань, здатністю сміло ухвалювати новаторські рішення і активно проводити їх в життя.

Виховна робота в нових умовах повинна враховувати багато що з того, що виправдало себе з практичної точки зору у минулому. При цьому, по-перше, робиться ставка, на нерозривність зв'язку виховання і навчання при посиленні першого, по-друге, віддається перевага системному і комплексному підходу до виховної роботи, відповідно до яких вона повинна охоплювати всі сторони формування особистості майбутнього молодого фахівця, по-третє, здійснюється орієнтація виховного процесу на суспільно значущі цінності.

Широкомасштабні дослідження в області виховання студентів, активізовані останнім часом, розкривають все нові аспекти даної проблеми, висувають слабо вивчені і недостатньо опрацьовані в практиці сторони виховного процесу.

Наукові дослідження, що є в даний час, з проблеми підготовки молодого фахівця присвячені в основному загальним питанням професійної підготовки або окремим аспектам формування фахівця як вихователя. Так, загальні основи виховання у ЗВО досліджувалися Б. Бенедіктовим, В. Пустовоїтовим та ін.; розробці теоретико-методологічних і практико-орієнтованих підходів до вивчення проблеми виховання у ЗВО присвячені роботи Т. Головкиной, Ю. Мануйлова, Л. Новікової та ін.; визначення місця і сутності підготовки до виховної роботи в змісті професіограми педагога закладу вищої освіти здійснено в працях В. Антіпової, В. Сластеніна, Е. Смірної, А. Щербакова та ін.; різні аспекти професійної підготовки майбутніх вчителів до здійснення виховання розглянуті В. Базелюком, Н. Кузьміной, Л. Спіріним та ін.; теоретико-методологічні аспекти підвищення кваліфікації викладацьких кадрів досліджені В. Барішніковим, А. Зевіной, С. Молчановим та ін.

Проте, не дивлячись на визнання вченими необхідності підготовки педагогів закладів вищої освіти до здійснення виховної роботи із студентами, дана проблема залишається слабо розробленою. Так, не виділено достатньо повно комплекс знань, умінь і навиків виховної роботи зі студентами; не визначені професійно важливі якості особистості майбутнього фахівця в аспекті досліджуваної проблеми; не визначені концептуальні підходи, на основі яких може бути розроблена система роботи по формуванню у педагога ЗВО знань і умінь виховної роботи зі студентами; не виявлені умови ефективного функціонування і розвитку цієї системи.

Все це зумовлює недостатній рівень підготовки педагогів закладів вищої освіти до виховної роботи зі студентами і незадовільну якість виховного процесу в цілому.

Все вищевикладене зумовило вибір теми дослідження: «Підготовка педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі студентами».

Мета дослідження – розробити та обґрунтувати спеціальну програму підготовки педагога закладу вищої освіти до здійснення виховної роботи зі студентами.

Об’єкт дослідження – виховна робота в закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – процес підготовки педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі студентами.

Відповідно до мети ставилися наступні **завдання дослідження**:

1. Конкретизувати категоріально-понятійний апарат домінуючих термінів дослідження.
2. Визначити специфіку професійної діяльності педагога закладу вищої освіти.
3. Проаналізувати концептуальні основи змісту професійного виховання педагога закладу вищої освіти в сучасних умовах.
4. Розробити програму підготовки педагогів закладів вищої освіти до виховної роботи зі студентами.
5. Надати методичні рекомендації педагогам закладів вищої освіти щодо

проведення виховної роботи зі студентами.

Теоретичною основою дослідження послужили ідеї і положення, розроблені в теорії систем (І. Блауберг, В. Садовський, Е. Юдин), у теорії діяльності (А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В. Сагатовський), професійно-педагогічної підготовки (О. Абдуліна, В. Введенський, Т. Гура, Н. Жутикова, В. Сластенин), професійно-педагогічній компетентності (І. Бех, О. Дубасенюк, І. Котлярова, А. Маркова, Н. Ничкало), педагогічних систем (В. Беспалько, Н. Кузьміна), педагогічній діяльності (В. Андреев, Н. Кузьміна, В. Сластенин), виховного процесу у закладі вищої освіти (А. Алексюк, С. Зенкіна, Н. Никандров).

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз психологічної, педагогічної, філософської та соціологічної літератури;
- емпіричні: анкетування, опитування, бесіда, самодіагностика.

Теоретичне значення дослідження. Визначено теоретико-методологічну стратегію підготовки педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі студентами – поєднання системно-діяльнісного і програмно-цільового підходів; проаналізовано роль готовності педагога ЗВО до виховної роботи зі студентами в його професійно-педагогічній діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в розробці програми підготовки педагогів закладів вищої освіти до виховної роботи зі студентами, особливостями якої є інтеграція теоретико-методологічної, методичної і практичної підготовок.

Матеріали дослідження можуть бути використані у психологічно-педагогічній діяльності педагогів закладів вищої освіти та при розробці програми курсів підвищення кваліфікації викладачів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ

1.1. Сутнісна характеристика домінантних понять дослідження

Для правильного розуміння суті проблеми дослідження важливо визначити терміни «виховання», «виховна система», «виховна компетентність», «виховний простір», «виховне середовище».

Поняття «виховання» є центральною категорією наукового осмислення виховного процесу і педагогічної діяльності. Початкове значення слова «виховання» обумовлене кореневою частиною слова «виховання» – це вигодовування, живлення дитини, не пристосованої до життя і абсолютно безпорадної при народженні. Термін «виховання» переосмислювався, розширивши своє значення. Сьогодні, кажучи про виховання, менше всього мають на увазі «живлення», а якщо мають на увазі це значення, то в широкому духовному значенні.

Впродовж тисячоліть мислителі і педагоги оперують поняттям «виховання» і розглядають його з різних ракурсів, як суспільне і педагогічне явище.

Якщо підходити до виховання з погляду суспільної обумовленості, то вихованням є «передача суспільно-історичного досвіду новим поколінням з метою підготовки їх до суспільного життя і продуктивної праці» [39, с. 8]. Ще Арістотель вказав на те, що «для кожної форми державного ладу відповідне виховання – предмет першої необхідності» Дідро, Гельвецій, Монтеск'є показали, що монархія, деспотична держава і республіка створюють за допомогою законів різні типи виховання, при цьому гіршою є виховна система деспотичної держави, а кращою – республіка. Освіта народу завжди прямо

пропорційна його свободі, бо виховання цілком залежить від суспільства: жодна «реформа виховання не може відбутися без реформи в області законів» – відуначав Гельвецій [24].

Український педагогічний словник визначає виховання як «процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» [7, с. 53].

У словнику термінів і понять сучасної освіти термін «виховання» визначається як «складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку» [40, с. 22].

У словнику-довіднику поняття «виховання» розглядається, як «складне філолофсько-педагогічне поняття. У широкому змісті слова виховання – «процес і результат розвитку особистості» [41, с. 11]. У вузькому сенсі слова виховання є планомірною дією батьків і школи на вихованця, тобто на незрілу людину, до суті якого належать потреба і здібність до доповнення. При тлумаченні терміну «виховання», з погляду філософської, воно має широку сферу застосування «розповсюджується на тіло, душу і дух і ставить завданням освіту із завдатків, що розгортаються, і здібностей гармонійного цілого, що розвиваються» [34].

З соціальних позицій предстає поняття виховання в соціологічній енциклопедії. Під вихованням розуміється процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості відповідно до нормативних моделей, що діють в суспільстві [42, с. 73]. Таким чином, актуальність проблем виховання обумовлена необхідністю формування нової суспільної свідомості. Яким воно повинне бути? З яких елементів складатиметься його структура? Яке місце в ній займуть духовні цінності – загальнолюдські і національні? Всі ці питання розглядають в своїх роботах і наукових статтях з філософії освіти Б. Гершунський, С. Гессен, І. Сиземська, Л. Новікова, В. Щадріков, Я. Турбовська і ін. Згідно їх баченню виробітка тактичних основ виховання

залежить від чотирьох направляючих:

- 1) критичного осмислення сучасної дійсності;
- 2) збереження – відновлення традицій вітчизняної суспільної думки;
- 3) врахуванню позитивного соціокультурного досвіду, накопиченого в попередні роки;
- 4) освоєння світової суспільної думки стосовно культурних традицій і потреб сучасного розвитку життя.

Аналіз сучасних вітчизняних науково-практичних робіт, що містять спроби систематизації базових категорій педагогіки «освіта», «виховання», «навчання» дозволяє констатувати методологічні розузгодження в тлумаченні поняття «виховання». Ці поняття завжди трактувалися залежно від пануючої ідеології, філософських і релігійних уявлень, рівня розвитку педагогічної науки і практики. У певній частині це пересічні діалектично зв'язані поняття, одне з яких припускає і інше і без нього практично не може ізолювано існувати. Проте ступінь цього зв'язку стосовно різних груп індивідів, в різних навчально-виховних ситуаціях, істотно міняється.

Сутнісна характеристика поняття «виховання», з погляду педагогічної, розглядається в педагогічних словниках, монографіях і наукових статтях. Наприклад, в словнику під редакцією Г. Коджаспірова і А. Коджаспірової виховання трактується як складна педагогічна категорія. По-перше, це цілеспрямована професійна діяльність педагога, сприяюча максимальному розвитку особистості дитини, входженню її в контекст сучасної культури, становленню як суб'єкта власного життя, формуванню її мотивів і цінностей. По-друге, цілісний, свідомо організований педагогічний процес формування і утворення особистості в навчально-виховних установах спеціально підготовленими фахівцями. По-третє, цілеспрямована, керована і відкрита система виховної взаємодії дітей і дорослих, в якій вихованець є паритетним учасником і є можливість вносити до неї (системи) зміни, сприяючі оптимальному розвитку дітей. По-четверте, надання вихованцеві альтернативних способів поведінки в різних ситуаціях, залишаючи за ним

право вибору і пошуку свого шляху. По-п'яте, процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її відносин, рис, якостей, поглядів, переконань, способів поведінки в суспільстві. По-шосте, цілеспрямоване створення умов для освоєння людиною культури, перекладу її в особистісний досвід через організовану тривалу дію на розвиток індивіда з боку навколишніх виховних інститутів, соціального і природного середовища, з урахуванням його потенційних можливостей з метою стимулювання його саморозвитку і самостійності. По-сьоме, складові частини цілісного виховного процесу: розумове, етичне і так далі виховання [19, с. 22-23].

У Словнику базових понять з курсу «Педагогіка» виховання визначається як: 1) спеціально-організована взаємодія педагога і вихованця з метою формування системи відношень до загальнолюдських цінностей і створення умов для творчого саморозвитку особистості; 2) цілеспрямований процес формування в дітей високих громадсько-політичних, моральних, психологічних і фізичних якостей, звичок поведінки, дій відповідно до пропонованих суспільством соціальних і педагогічних вимог; 3) цілеспрямований, соціально-організований процес впливу педагогів на вихованців з метою формування гармонійно розвиненої особистості; 4) цілеспрямований процес культуроємного розвитку людини у визначених соціально-економічних умовах; 5) процес свідомого розвитку самостійної особистості, що здійснюється під впливом педагога-вихователя у процесі спільної діяльності, спрямованої на оволодіння вихованцями способами морального саморозвитку і досвідом суспільних відносин; 6) цілеспрямоване формування ставлення особистості до навколишнього світу, до людей, до себе. [37]

На думку В. Ортинського «виховання – це процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією об'єктивних і суб'єктивних чинників» [30, с. 152].

У вихованні особистості беруть участь сім'я, родина, навчально-виховні заклади, на нього впливають мікро- і макросередовище, соціально-політична та економічна ситуація в країні, засоби масової інформації, громадські організації

та ін. Усе це робить процес виховання, з одного боку, більш керованим, оскільки існує чимало ефективних способів і засобів впливу на особистість, а з іншого – ускладнює управління ним, тому що важко інтегрувати всі фактори впливу, застерегти особистість від негативних впливів [6, с. 137].

У педагогічному енциклопедичному словнику виховання – це процес цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вихователя і вихованця, під час якого відбувається вплив на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери вихованця з метою формування у нього наукового світогляду, високих моральних, громадських і професійних рис для формування його особистості [27].

У довіднику з виховної роботи зі студентами виховання визначається суттєвим фактором розвитку та формування особистості. Під цим терміном В. Тернопільська, Т. Коломієць та І. Піонтківська та інші розуміють «цілеспрямований, спеціально організований процес взаємодії викладача та студентів з метою формування в останніх позитивних властивостей та якостей особистості» [44, с. 6].

В. Ягупов наголошує, що виховання є процесом підготовки людини до сьогоденної та майбутньої життєдіяльності. Педагогічна категорія «виховання» вживається у педагогічній науці в чотирьох значеннях:

- у широкому соціальному – це виховний вплив на людину всього суспільства і всієї дійсності, який має не лише позитивну спрямованість. Дійсність містить конфлікти і протиріччя; тут особистість набуває не тільки позитивного соціального досвіду, але і негативного;

- у широкому педагогічному – це виховна діяльність різних освітньо-виховних систем, які керуються педагогічними теоріями;

- у вузькому педагогічному – це цілеспрямована виховна діяльність педагога з метою досягнення певних виховних цілей;

- у гранично вузькому – це розв'язання педагогом конкретної індивідуальної проблеми виховання або перевиховання [51, с. 233].

Виховання як педагогічна категорія має три суттєвих ознаки:

цілеспрямованість, яка передбачає наявність певного взірця, соціально-культурного ідеалу; відповідність процесу виховання певним соціально-культурним цінностям; наявність певної системи організованих виховних впливів; гуманність, яка передбачає орієнтацію у вихованні на загальнолюдські цінності; цілісність, неперервність і тривалість, тобто виховання має зачіпати всі сфери психіки людини, творчо формувати і всебічно розвивати їх протягом всього життя. Для реалізації цих ознак виховання має бути комплексним, планомірним і організованим.

У широкому і вузькому значеннях слова тлумачиться термін «виховання» в багатьох словниках. Звернемося до сутнісної характеристики поняття «виховання».

У словнику професійних педагогічних термінів під вихованням в широкому сенсі розуміється «процес систематичної і цілеспрямованої дії на духовний і фізичний розвиток індивіда в цілях його підготовки до виробничої, суспільної і культурної діяльності, становлення і розвитку його як особистості впродовж всього життя в ході власної активності і під впливом природного, соціального і культурного середовища, зокрема спеціально організованих цілеспрямованих діяльності батьків і педагогів» [3]. Як бачимо, в цих визначеннях є одна загальна частина – це дія соціального середовища. Друге визначення є, на наш погляд, повнішим.

Як вже підкреслювалося, виховання розглядається і у вузькому значенні. Виховання у вузькому сенсі – цілеспрямована діяльність по формуванню у дітей етично-вольових якостей особи, поглядів, переконань, етичних уявлень, певних звичок і правил поведінки. Ідентичне визначення дається в словнику під редакцією С. Вішнякової: виховання у вузькому значенні слова – це педагогічна діяльність педагогічних працівників, направлена на формування якостей, що визначають етично-етичну позицію людини, його соціальна поведінка (громадянськість, відповідальність, відчуття довга) формування рис характеру таких як сила волі, цілеспрямованість, готовність до подолання труднощів [5, с. 46].

Декілька інше тлумачення поняття «виховання» в широкому і вузькому значеннях слова дає В. Краєвський. «Виховання в широкому соціальному сенсі, – розуміється вченим, – коли мова йде про дії на людину всієї навколишньої дійсності, в широкому педагогічному сенсі, коли маються на увазі цілеспрямована діяльність, що охоплює весь навчально-виховний процес».

У вузькому педагогічному сенсі, під вихованням розуміється спеціальна виховна робота, в ще вужчому значенні, коли мається на увазі рішення певної задачі, зв'язаної, наприклад, з формуванням етичних якостей (етичне виховання), естетичних уявлень і смаків (естетичне виховання) [22, с. 35]. В цьому випадку термін позначає якась ділянка додатку виховних зусиль.

З позицій компетентного підходу результат професійної підготовки фахівців визначається рівнем професійної компетентності випускника ЗВО. Поняття «компетентність», «компетенція» використовуються в даний час достатньо широко, коли мова йде не тільки про підготовку фахівців з вищою освітою (Е. Бондаревська, Е. Белозерцев, В. Бордовська, В. Болотов, Б. Гершунський, В. Кан-Калік, Л. Мітіна, В. Сластенін та ін.), але про середню спеціальну педагогічну освіту, В. Арнаутов, В. Карпов.

Термін «професійна компетентність» часто зустрічається в роботах відомих педагогів, філософських, психологічних, педагогічних і енциклопедичних словниках. Тому звернемося, в першу чергу, до термінологічного розгляду поняття.

У «Словнику іншомовних слів» дається наступне тлумачення поняттю: «Компетентність (див. компетентний) – 1) володіння компетенцією; 2) володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь»; Компетентний (лат. *competetens* (*competentis*) відповідний; здатний – 1) володіє компетенцією; 2) той, що знає, сведующий в певній області; «Компетенція (лат. *competentia* – приналежність по праву) – 1) круг повноважень якого-небудь органу або посадової особистості; 2) круг питань, в яких дана особистість володіє пізнаннями, досвідом» [38].

Тлумачення значень цього слова дається в словнику. Компетентний:

1) той, що знає, обізнаний, авторитетний в якій-небудь області; 2) той, що володіє компетенцією. Компетенція: 1) круг питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; 2) круг чиїх-небудь повноважень, прав [21].

У педагогічному словнику під редакцією Г. Коджаспірової та А. Коджаспірова розглядається тлумачення терміну «компетентність вчителя професійна». Це: «володіння вчителем необхідною сумою знань, умінь і навиків, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, педагогічного спілкування і особистості вчителя як носія певних цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості» [19, с. 62].

Багато дослідників вважають, що компетентність вчителя визначається співвідношенням в його реальній праці того, які його професійні знання і уміння, з одного боку, і професійні позиції, психологічні якості – з іншого. Вони розглядають компетентність як поєднання психічних якостей, які дозволяють діяти самостійно і відповідально, як володіння здатністю і умінням виконувати певні трудові функції. Таким чином, можна зробити висновок про те, що в педагогічній літературі суть компетентності (іноді компетенції) обґрунтовується через рівень результативності педагога в діяльності

Слід зазначити, що в психолого-педагогічній літературі розглядаються різні рівні педагогічної компетентності: загальнокультурної, психологічної, соціальної, комунікативної і так далі. При визначенні компетентності психологічної приділяється увага трьом аспектам. Перший аспект відноситься до ступеня оволодіння потрібними вміннями і навичками; другий аспект – до юридичної відповідності; третій відноситься до питання, чи достатньо досвідченим є той або інший фахівець, щоб займатися професійною діяльністю.

Визначення педагогічної компетентності у сфері виховної роботи в сучасних умовах є складним завданням. У нашому розумінні під виховною компетентністю фахівця ми включаємо декілька етапів: 1) освоєння базових знань, обов'язкових для всіх педагогів. У цьому контексті професія педагога дійсно має на увазі великий об'єм знань; 2) набуття практичного досвіду; 3) володіння виховними технологіями і методиками; 4) уміння інтерпретувати

вітчизняний і зарубіжний досвід.

У контексті дослідження під виховною компетентністю розглядається здібність фахівця до системного бачення педагогічної реальності, володіння знаннями про педагогічну теорію і методику виховання, сучасними технологіями виховання, здібністю до інтеграції з вітчизняними і зарубіжним інноваційним досвідом.

У науковій літературі В. Караховський, Л. Новікова, Л. Маленкова, С. Поляков використовують категорію виховна система як центральну.

Виховні системи відносяться до виду соціальних систем. Виділяються ознаки соціальних систем як організацій – наявність цілей (виходячи з яких будується діяльність системи) і управлінських процесів. Основні діяльності, навколо яких складається виховна система школи: праця, учення, клубна діяльність [18].

Вивчення виховання як системи дозволяє визначати структуру, функціональне наповнення, зміст взаємодіючих елементів, виявлення механізмів підтримки цілісності виховання в часі.

Що стосується терміну «виховний простір», то поки немає ясності, чим він відрізняється від «освітнього простору», які його межі, сфера дії. Під простором розуміється територія. Глибше тлумачення виховного простору, з погляду соціокультурної природи, дається Н. Боритко. «Під соціокультурним виховним простором, – в трактуванні ученого, – розуміється спеціально організоване педагогічне середовище, структурована система педагогічних чинників і умов становлення дитини. Характерні ознаки простору – його протяжність, структурність, взаємозв'язок і взаємозалежність елементів, його виділеність з середовища, що обов'язково сприймається вихованцем суб'єктивно (образ простору, виділеного з середовища)» [45].

Д. Чернишов, наприклад, так характеризує виховний простір навчального закладу та його співвідношення з виховним регіональним середовищем: «Усе вищезазначене дає змогу визначити регіональний виховний простір як відносно відокремлену сукупність виховних, інноваційних, управлінських процесів,

здійснюваних освітніми й іншими соціальними інститутами на території адміністративно-територіальної одиниці – області, а також розмаїття взаємозв'язків, які виникають у процесі соціальних взаємодій. Ефективне функціонування виховного простору можливе у разі дотримання єдності нормативно-правових, організаційних, соціокультурних чинників, які сприяють успішній соціалізації учнівської молоді» [50].

До характерних особливостей виховного простору Н. Боритко додає такий важливий компонент, як суб'єктивність сприйняття. Під суб'єктивністю сприйняття розуміється те, що сприймається однією людиною як простір, служить цінністю, межею, має певні контури, кордони, для іншого є безформне «щось», несприймане і незначуще, тобто простором що не є [45].

У дослідженні виховний простір розглядається в контексті культури, як соціокультурний феномен. З цієї точки зору, виховання людського в людині – це відтворення в неї соціальної культури, її «окультурення».

Абсолютно правомірно в науковій літературі ставиться питання про виховне середовище, що виконує не тільки зовнішню функцію (зв'язок з іншими соціальними інститутами), але і внутрішню – як простір перетворювальної діяльності самої системи (охорона природа, робота в соціумі і так далі). «Якщо середовище в основі своєю є даність, то виховний простір – результат конструктивної діяльності, що досягається в цілях підвищення ефективності виховання, причому діяльності не тільки творчою, але і інтегруючою» [35, с. 96].

Н. Коренюк зазначає, що за традиційного підходу виховний процес уявляють і здійснюють як моносуб'єктивний, виховання ж в цілому розглядається як спеціально організований педагогічний вплив на особистість дитини. Це визначення відображає тільки зовнішню сторону виховного процесу, тобто діяльність вихователя. Якщо ж процес виховання трактувати як закономірну неперервну і послідовну зміну моментів розвитку взаємодіючих суб'єктів, то його можна розглядати як соціально-особистісне явище, в якому і педагог і вихованець виступають суб'єктами педагогічно доцільної й морально-

етичної взаємодії на рівні співробітництва і співтворчості [20].

Таким чином, в даний час існує настійна необхідність в розробці теоретичних і методологічних основ проблем виховання, дослідження змісту і суті виховної системи, механізмів її прояву і функціонування. Розробка проблем теорії і методики виховання вимагає знаходження нових способів і прийомів дослідницької діяльності, глибокого аналізу і досвіду виявлення і осмислення нових напрямів підвищення ефективності виховної роботи з фахівцями.

1.2. Специфіка професійної діяльності педагога закладу вищої освіти

Професійна діяльність педагога взагалі та педагога закладу вищої освіти зокрема є дуже складною як за своїм змістом, так і за своєю формою. Саме це і обумовлює довготривалий процес становлення і розвитку цієї сфери професійної діяльності, а також її сучасна остаточна невизначеність.

Для того, щоб визначити специфічні особливості професійної діяльності педагога закладу вищої освіти необхідно з'ясувати, що є власне поняття «професія». Адже в сучасному освітньому просторі поняття «педагог закладу вищої освіти», перш за все, відноситься до категорії «професія».

Слово «професія» (лат. *professio* – офіційно зазначене заняття, від *profiteor* – повідомляю своєю справою) – вид трудової діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, що набуті в результаті цілеспрямованої підготовки, досвіду роботи [37, с. 73]. Таким чином, у феномені професії первинно надається певна ієрархія розвитку професій, фундаментом яких була професія педагога.

Є. Клімов виділяє декілька різних значень поняття «професія».

По-перше, професія є спільнотою людей, які займаються вирішенням близьких проблем та мають приблизно однаковий образ життя, що визначається єдиною базовою системою цінностей, й характеризуються певною

самосвідомістю, складом особистості, соціально типовими, професійно типовими та індивідуально специфічними рисами.

По-друге, професія є областю застосування сил щодо дослідження певного об'єкта дійсності, область, у якій людина виконує свої функції як суб'єкт праці, і яка створює йому умови для існування та розвитку.

По-третє, професія є історично розвиваючою системою, яка змінюється відповідно змін культурно-історичного контексту.

По-четверте, професія є областю самореалізації особистості, оскільки професійна діяльність не просто дозволяє виробляти якісь товари та послуги, але перш за все вона дозволяє людині реалізувати власний творчий потенціал і створює умови для його розвитку.

По-п'яте, професія є реальністю, яка творчо формується самим суб'єктом праці (в нашому випадку – самим педагогом коледжу). Навіть культурно-історична ситуація не є тотально домінуючою багато залежить від конкретних людей – саме вони завдяки власним дослідженням, відкриттям створюють поштовх для розвитку педагогіки як науки та практики.

По-шосте, професія є певною діяльністю, роботою професіонала, тобто самим процесом реалізації трудових функцій [2].

В цілому поняття «професія» включає наступні характеристики: це труд, який потребує спеціальної підготовки та постійної перепідготовки, підвищення кваліфікації; це суспільно корисний труд; це труд, який надає людині певний соціальний статус.

З психологічної точки зору професія розглядається, перш за все, як певна діяльність і діяльність така, за допомогою якої особистість бере участь у житті суспільства і яка є його головним джерелом матеріальних засобів до існування й визнається як професія особистою самосвідомістю людини, тобто є особистісно значимою, внутрішньо позитивно мотивованою.

Сутність професії педагога закладу вищої освіти виявляється у діяльності, яку здійснюють її представники і яка має загальну назву – педагогічна.

Педагогічна діяльність – це особливий вид соціокультурної діяльності,

спрямованої на передачу накопичених людством культури і досвіду від старших поколінь молодшим, створення умов для їхнього всебічного гармонічного розвитку і підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві [23].

Зміст структурних елементів професійної діяльності педагога закладу вищої освіти залишається однією із найбільш невирішених проблем сучасної педагогіки. Це виявляється у наявності незначного ряду наукових робіт, в яких сутність професійної діяльності викладача закладу вищої освіти визначається у відповідності зі специфікою процесу навчання саме у вищій школі, а не автоматично ототожнюється із професійною діяльністю шкільного вчителя (взагалі, досліджень якої є велика кількість). Безсумнівно, і професійна діяльність педагога закладу вищої освіти, і професійна діяльність вчителя є видами однієї соціокультурної діяльності – педагогічної діяльності, і тому вони мають багато спільного. Але розглядаючи сутність професійної діяльності викладача закладу вищої освіти необхідно постійно усвідомлювати її специфічні особливості, які обумовлюються специфікою навчання у вищій школі [28].

Розглянемо основні специфічні особливості навчального процесу в закладі вищої освіти, які стали принципами навчання у вищій школі [16].

По-перше, це спрямованість навчання у вищій школі на науку у її розвитку: студент має оволодіти науковими знаннями і методами самої науки, з її проблемами і можливостями їх вирішення. Навчальні та наукові положення, не тільки у профільюючих, але і у фундаментальних науках зближуються. Ця особливість стимулює зближення самостійної навчальної роботи студентів з науковою. При цьому не має значення кількість годин, які відводяться на вивчення предмета і в якому об'ємі він вивчається. Важливим є підхід до наукових проблем, характер їх вивчення – не просто сумою знань оволодіє студент, але теорією і процесом розвитку науки, процесом впровадження науки у практику.

По-друге, єдність наукового та навчального, що передбачає, що викладач

закладу вищої освіти виступає, перш за все, вченим, він не тільки здійснює навчання студентів, але й самий є активним дослідником у тій науці, яку він викладає. Професійний досвід та спеціальні дослідження підтверджують, що більшість студентів (близько 90%) віддають перевагу педагога-дослідника, який вводить студентів у науковий пошук, самому найкращому лектору. Інформаційне або коментуючи викладання є протиріччям щодо природи навчального процесу у вищій школі й не може забезпечити належну професійну підготовку спеціаліста. Відтак, одним із основних напрямків удосконалення навчального процесу у закладі вищої освіти є розвиток наукових досліджень на всіх кафедрах.

По-третє, спрямованість навчального процесу закладу вищої освіти на самостійну роботу студентів, при цьому самостійна навчально-пізнавальна активність студентів повинна постійно зближатися із дослідницькою роботою. Важливим є те, що не тільки 45% навчального часу відводиться на самостійну роботу студентів, яка передбачає розширення і доповнення отриманого на лекціях матеріалу, самостійне оволодіння вихідним матеріалом, але і те, що семінарські та практичні заняття повинні мати творчий характер, вимагати самостійності до їх підготовки. Самостійна робота студентів у ЗВО на різних ступенях навчання значно відрізняється і за формою, і за змістом. Так, на перших курсах – це в першу чергу активна робота над лекціями (осмислення матеріалу, вивчення додаткових джерел, рекомендованих за темами), підготовка до семінарських занять, лабораторних та практичних занять, підготовка до колоквіумів, заліків та іспитів. На старших курсах самостійна робота має більш складний, півні сю самостійний та творчий характер. Вона включає до себе поглиблене вивчення першоджерел, спеціальної літератури на різних мовах, роботу над архівними матеріалами та документами, підготовку курсових та кваліфікаційних робіт. У зв'язку з цим виникає необхідність у оволодіння методикою наукового експерименту, безпосередньої участі у науковій роботі кафедр, підготовки виступів та доповідей на наукових конференціях, активної роботи в наукових студентських гуртках .

По-четверте, наскрізна професійна спрямованість всього навчального процесу у вищій школі: усі науки, що викладаються у закладі вищої освіти (фундаментальні, загально гуманітарні та спеціальні, професійно спрямовані), повинні орієнтуватися на майбутню професію студента, на формування та розвиток в нього професійних якостей, що забезпечують високу ефективність його професійної діяльності. Так, навчання у вищій школі за своїм напрямком є контекстним, оскільки йому притаманна специфічна спрямованість пізнавальної та комунікативної активності на вирішення конкретних професійно-орієнтованих задач. Крім того, зміст професійного навчання у ЗВО повинен повністю відповідати сучасним і прогнозованим тенденціям розвитку науки та виробництва, що потребує постійної самоосвіти та професійного розвитку викладачів, постійної корекції навчальних планів та ін.

По-п'яте, єдність та оптимальне співвідношення теоретичної та практичної підготовки студентів, оскільки ні теорія, відірвана від сучасного суспільного життя, виробництва, освіти та ін., ані впадіння у практику без сучасної теоретичної підготовки, ґрунтовних наукових знань не можуть забезпечити всебічний розвиток майбутнього спеціаліста. Отже, теоретична та практична підготовка студентів у закладі вищої освіти повинна мати комплексний характер (практична спрямованість лекцій, їх зв'язок з конкретною професійною діяльністю; гармонійна система навчальних практик, що мають виважені як теоретичний так і практичний компоненти, широке коло баз практики; та ін.).

По-шосте, гуманістична спрямованість навчального процесу у вищій школі, впровадження особистісного підходу як базової цінності, що визначає характер взаємодії викладача та студента. Так, утвердження особистісного підходу, протилежного авторитаризму, є пріоритетним завданням всього сучасного освітнього простору в цілому та вищої освіти зокрема. Метою особистісно-орієнтованої освіти є створення оптимальних умов для розвитку всіх суб'єктів освітнього процесу як суб'єктів діяльності і суспільних відносин, які здійснюють їх відповідно до стійкої ієрархічної системи гуманістичних та

екзистенціональних особистісних цінностей [16, с. 44-46].

Основними концептуальними положеннями особистісного підходу у вищій освіті є наступні:

- визначення основною задачею та результатом освітнього процесу формування в особистості «образа – себе – в – бутті» (як єдність, адекватність трьох основних особистісних складових: «образ Я», «образ Світу» та «образ Я у Світі»), що передбачає пізнання, усвідомлене прийняття та розуміння особистістю навколишнього середовища й власного «Я». Це передбачає стимулювання розвитку рефлексивності особистості як властивості, що забезпечує адекватне пізнання нею внутрішнього та зовнішнього світу, та чинника професійної децентрації;

- визнання людини як складної системи, яка безумовно здатна до саморозвитку, що передбачає необхідність створення умов для свідомої профілактики особистістю можливих негативних наслідків майбутньої професійної діяльності;

- визнання принципу домінування позитивного зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу на основі цінування, підтримки та взаємодопомоги;

- визнання принципу варіативності змісту та форм освітнього процесу, вибір яких повинен здійснюватися з урахуванням особливостей розвитку кожного суб'єкта, що передбачає відповідність навчального змісту освітнього процесу нагальним потребам особистості у межах соціокультурних норм та гуманістично спрямованих цінностей;

- визнання пріоритету активних форм та методів навчання, інтерактивних технологій, що дійсно передбачають суб'єкт – суб'єктну взаємодію, виступають засобами розвитку та корекції будь-яких психологічних властивостей та якостей особистості;

- визнання принципу створення збагаченого освітнього середовища як сукупності умов, які забезпечують вільний вибір суб'єктів освітнього процесу змісту та форм діяльності у відповідності із потребами їх розвитку визнання

пріоритету індивідуальності, самоцінності, самобутності кожної особистості як активного носія суб'єктного досвіду;

- визнання фізичного, психічного та психологічного здоров'я особистості як основного пріоритету освітньої діяльності. Це означає, на думку С. Подмазіна, що освітній процес спрямовується на створення умов щодо запобігання розвиткові та подоланню негативних тенденцій в особистісному становленні суб'єкта [33].

Відтак, ще одною специфічною ознакою – принципом навчального процесу у закладі вищої освіти є: врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів як суб'єктів освітнього процесу. Студентство, на думку Н. Жутікової, є особливою соціальною категорією, специфічною соціальною групою, організаційно об'єднаною інститутом вищої освіти [16]. В соціально-психологічному аспекті студентство у порівнянні з іншими групами населення має найбільш високий освітній рівень, найвищий рівень пізнавальної мотивації, є найбільш активним культурних цінностей, має найвищий рівень соціальної активності. Врахування цих особливостей студентства лежить в основі відношень викладача до кожного студента як до партнера педагогічного спілкування, самобутньої, безумовно цінної особистості, яка здатна та прагне до самоосвіти й самовдосконалення. Крім того, в соціально-психологічній характеристиці студентства важливо враховувати те, що це – особливий етап розвитку особистості, який має свої вікові закономірності. Студентство за своїми віковими рамками в більшості охоплює два етапи розвитку особистості: юність та ранню дорослість. Саме на цих вікових стадіях, за думкою видатних психологів сучасності, відбувається становлення Его-ідентичності особистості як здатності зберігати власну внутрішню цілісність та відповідність у відношеннях з іншими та суспільством в цілому (Е. Еріксон); утвердження зрілої Я-концепції особистості (К. Роджерс, А. Маслоу), яка охоплює як власне особистісний, так і професійний компонент (професійну Я-концепцію); досягнення соціальної зрілості (Б.. Ананьєв) та ін. Саме в цей час відбувається дійсне становлення соціальної самостійності особистості: відносної

економічної самостійності, початок самостійного життя поза батьківською родиною, створення власної сім'ї. В цей віковий період відбувається особливе структурування інтелекту (мнемічне ядро інтелекту особистості цього віку характеризується постійним чередуванням піків та оптимумів однієї, чи іншої складових функцій) (Б. Ананьєв); специфічною динамікою характеризується мотивація особистості (домінування мотивації досягнення та пізнавальної мотивації у структурі професійних мотивів) (М. Ільїн) [31].

Все це повинно відобразитися у формах, методах організації навчальної діяльності та педагогічного спілкування у закладі вищої освіти, а також усвідомлюватись тоді, коли йдеться мова про виховання студентів у закладі вищої освіти (що запозичене з радянської педагогіки). Наголошуючи на необхідності реалізації виховної функції педагога коледжу, треба розуміти, що виховання як «цілеспрямований та систематичний процес впливу (прямих зовнішніх до того ж словесних впливів) викладача на студента з метою формування в нього певних рис, моральних якостей, світогляду» не може бути адекватним не тільки меті сучасної гуманістичної освіти в Україні в цілому, але і вузівського навчання зокрема. Оскільки таке виховання суперечить принципам особистісно-орієнтованого навчання, суперечить тому, що викладач має справу вже з дорослою, зрілою людиною – студентом, яка сама приймає рішення щодо самого себе і має безумовне право на індивідуальність. Проте, виховання як створення рефлексивного середовища, як сприяння становленню позитивного соціально-психологічного клімату в студентській групі, є необхідним.

З психологічної точки зору, як цілісне явище професійно-педагогічна діяльність є особливою життєвою реальністю в її предметному, часовому і просторовому аспекті. При предметному розгляді професійна діяльність педагога характеризується певним об'єктом (те, на що спрямована діяльність) та суб'єктом (той, хто реалізує діяльність), метою (передбачуваний, очікуваний результат, на досягнення якого спрямована діяльність), способами (шляхи досягнення цілі) і засобами (сукупність матеріальних елементів, завдяки яким

досягається ціль) досягнення цілей і задач, функціями (зовнішні прояви, значення діяльності) й умовами (елементи оточуючого середовища, без яких діяльність не може існувати) [11].

Специфіка педагогічної діяльності пов'язана, перш за все, з особливостями її об'єкта та суб'єкта.

Об'єкт, суб'єкт і ціль педагогічної діяльності – явища історичні: вони виникають і формуються, а отже і визначаються як відображення етапу соціального розвитку науки і суспільства в цілому. Так, об'єктом педагогічної діяльності в радянській педагогіці довгий час визначали учнів, студентів, а метою – виховання члена суспільства розвинутого соціалізму. Сучасна гуманістична психолого-педагогічна наука прагне до суб'єкт-суб'єктної рольової системи педагогічного процесу, у якій і педагог (вчитель) і студент (учень) є його активними діячами. А об'єктом професійної діяльності педагога виступає педагогічний процес як система взаємопов'язаних навчально-розвивальних задач (В. Сластьонін); знання про навколишню дійсність (І. Зязюн); спеціальні знання (І. Кобиляцький); процес освоєння професійної діяльності (Є. Рогов) [8]. Відсутність єдиного підходу до визначення об'єкта педагогічної діяльності, таким чином, підкреслює проблемність даного питання. Адже орієнтація професійної освіти на суб'єкт-суб'єктну взаємодію і з теоретичної і з практичної точки зору є достатньо новою.

А. Алексюк вважав, що предметом педагогічної діяльності є управління процесом навчання, освіти і виховання студентів, доцільна організація їх професійного розвитку [1].

Ціль професійної діяльності педагога динамічна. Виникаючи як відбиття об'єктивних тенденцій суспільного розвитку, ціль педагогічної діяльності завжди є елементом вищої мети суспільства – сприяння розвитку і формуванню особистості в гармонії із самої собою і соціумом у цілому. Специфікою діяльності педагога є те, що її ціль визначається суспільством. Педагог не вільний у виборі кінцевих результатів своєї праці, але конкретні задачі, що виходять з мети, він повинний висувати сам, співвідносити з умовами реалізації

діяльності.

Ціллю професійної діяльності педагога коледжу є створення умов щодо всебічного гармонійного розвитку майбутніх спеціалістів (А. Алексюк); забезпечення успішного оволодіння студентами знань, вмінь і навичок загальнонаукових (фундаментальних), спеціальних (профільюючих) та суспільних наук й формування на цій основі цілісного наукового світогляду (І. Кобиляцький).

Засобами професійної діяльності педагога закладу вищої освіти є:

- 1) наукові (теоретичні й емпіричні) знання, за допомогою і на основі яких формуються знання студентів;
- 2) носіями знання виступають тексти підручників, книг;
- 3) допоміжними засобами виступають технічні, комп'ютерні, графічні прилади [8].

Способами реалізації педагогічної діяльності є різні педагогічні технології, форми, види і методи навчання. В багатьох випадках досліджуючи методи професійної діяльності педагога коледжу, автори неправомірно ототожнюють методи педагогічної діяльності закладу вищої освіти із методами діяльності шкільного вчителя, не враховуючи суттєві відмінності вузівського навчання від загальноосвітнього. Так, на відміну від загальноосвітнього навчання, у вищій школі студент повинен оволодіти сучасною наукою, отримати професійну освіту. Тому вузівські методи навчання і для педагога, і для студента, не є способом трансформації та осмислення знання, а методами проникнення в процес розвитку науки, розкриття її методологічних основ, а відтак, – види і методи навчання у вищій школі є видами і методами наукового дослідження (це особливо стосується профільюючих дисциплін, спецкурсів та спецпрактикумів). Ступінь гармонійності, єдності методів навчання та методів науки у закладі вищої освіти, за думкою дослідників педагогіки вищої школи, визначає науковий рівень викладання у вищій школі: чим найбільш органічним є поєднання методів навчання та наукових методів, тим вищій науковий рівень викладання й професійної підготовки майбутніх спеціалістів [15].

Професійна діяльність педагога закладу вищої освіти є поліфункціональною, вона передбачає єдність викладання як науки і наукової діяльності; керівництва навчально-пізнавальною діяльністю студентів за допомогою логіки викладеної науки, її теорії, перспектив розвитку та існуючих наукових проблем; навчання методам роботи у лабораторіях, використання ТСО, методик спостереження та експерименту; керівництво, стимулювання самостійної роботи студентів; сприяння розвитку їх загальнолюдських властивостей, світогляду; формування та розвитку професійних якостей майбутніх спеціалістів [8].

Оскільки професійна діяльність педагога закладу вищої освіти є педагогічною діяльністю, то більшість функцій вчителя та педагога ЗВО є єдиними, але в той же час кожна з них має свої специфічні особливості які обумовлені метою професійної освіти, специфікою навчального процесу у закладі вищої освіти, віковими особливостями аудиторії та тим, що педагог ЗВО одночасно виступає у декількох ролях: як педагог – викладач певної навчальної дисципліни, як науковець – дослідник, як керівник навчально-пізнавальною активністю студентів, як куратор, організатор студентської групи.

Так, серед термінальних функцій, або функцій-цілей, що пов'язані із стратегічними напрямками педагогічної діяльності та відображають її сутнісні цілі та завдання виділяються не тільки навчальна функція (педагог закладу вищої освіти сприяє оволодінню студентами системою загальнонаукових (фундаментальних), спеціальних (профілюючих) та суспільних знань, вмінь та навичок, необхідних для успішної професійної діяльності та життя в сучасному суспільстві), але і розвивальна функція (через оптимізацію ситуації навчання педагог ЗВО сприяє успішному, позитивному соціально-психологічному та професійному розвитку студента) та виховна функція (педагог сприяє, створює умови щодо формування та розвитку у студентів професійних переконань, системи наукових, професійних та загальнолюдських цінностей; виступаючи у ролі куратора студентської групи педагог коледжу сприяє позитивності її виховного впливу) [52].

Інструментальні, або функції – засоби, включають до себе групу функціональних задач, завдяки яким цілі педагогічної діяльності перетворюються у безпосередній процес взаємодії педагога з конкретними студентами в реальних умовах навчального процесу у закладі вищої освіти. Це інформаційна, ілюстративна, науково-дослідницька, діагностична, стимулююча та прогностична функції, специфічною ознакою яких є спрямованість на стимулювання пізнавальної, навчальної та наукової активності студентів як основного діючого чинника та критерію ефективності їх реалізації педагогом ЗВО [17].

До операційних функцій професійної діяльності педагога закладу вищої освіти або функцій – прийомів відносяться: методична, управлінська, організаційна, коригуюча та констатууюча функції [10].

Таким чином, професійна педагогічна діяльність є поліфункціональною сферою діяльності, й потребує від педагога закладу вищої освіти у кожний конкретний момент включення у навчальний процес виконувати декілька функцій одночасно. При чому, всі ці вищезазначені функції педагогічної діяльності органічно взаємопов'язані, їх неможливо розкласти на окремі навчальні та виховні напрямки. Саме у єдності вони відображають специфіку професійної діяльності педагога ЗВО, підкреслюють її складний характер.

Особливістю професійної діяльності педагога закладу вищої освіти є її змістовна багатоаспектність, яка включає до себе наступні компоненти: гносеологічний або науково-дослідницький (здійснення наукових досліджень, аналіз власного та чужого педагогічного досвіду, пошук нових методів навчання, вивчення індивідуальних особливостей студентської групи, власних ускладнень професійної діяльності, та ін.); конструктивний (планування власної педагогічної діяльності, прогнозування її результатів та ін.); прогностичний (передбачення можливої поведінки студентів в різних умовах, прогнозування ефективності впровадженої педагогічної системи та ін.); організаторський (організація власної діяльності та поведінки в реальних умовах, безпосередня реалізація плану діяльності, мобілізація студентської групи й ін.); та, власне,

комунікативний.

Специфічною особливістю професійної діяльності педагога закладу вищої освіти виступає її всеохоплюючий комунікативний характер. Кожна форма організації навчання у вищій школі (лекції, семінарські заняття, практичні та лабораторні роботи, консультації, різноманітні форми організації самостійної роботи студентів, колоквиуми, заліки й екзамени, наукові студентські семінари, конференції і т.д.) – це певним чином побудоване професійно-педагогічне спілкування викладача із студентом, яке потребує від педагога не тільки знання певного спеціального матеріалу – змісту викладання, а, перш за все, високого рівня розвитку професійних комунікативних якостей, професійної культури.

1.3. Концептуальні основи змісту професійного виховання педагога закладу вищої освіти в сучасних умовах

У тій непростій ситуації, в якій знаходиться країна, зі всіма її проблемами і труднощами, все більше і більше людей починають розуміти, що гарантом здійснення соціально-економічних і демократичних перетворень, збереження єдності і стабільності нашого багатонаціонального суспільства повинна бути постійна увага до проблем духовного збагачення суспільства, його освіти. Справедливі висновки відомих педагогів В. Болотова, Б. Гершунського, В. Жукова, А. Новікова, що вихід з кризового стану суспільства полягає не в перетвореннях політичних, економічних і правових систем, а в зверненні до людини, його душі, внутрішнього світу. Саме про це пише в своїй книзі А. Новіков: «Зневага до Людини як до кінцевої мети і сенсу виробництва привело до того, що реальність опинилася у волаючій суперечності з офіційно проголошеним принципом: виробництво для людини, а не чоловік для виробництва. Насправді вийшло навпаки – людина почала служити виробництву. Техніка піднеслася над ним, перетворилася з сенсу в мету». На

думку вченого, саме технократизм у величезному ступені деформував всі сфери життя суспільства. У тому числі і систему освіти, яка повсюдно, у всіх ланках – від дошкільних установ до вищих навчальних закладів, інститутів підвищення кваліфікації, аспірантури і докторантури розглядалася лише як підготовка фахівця до обслуговування гігантської виробничої машини [29, с. 45].

Отже, освіта є абсолютна цінність. Саме вона сьогодні узяла на себе функцію розвитку і формування особистості, вона визначає і характер суспільного розвитку. У школах і сутності освітньої діяльності закладений потенціал, що реалізовує себе в особистісному становленні людини.

Саме сфера освіти повинна стати пріоритетною в політиці держави. Ця сфера повинна стати джерелом соціальної культурної ініціативи, джерелом активності і творчості, мислення і діяльності. І в цьому плані на перший план виступають завдання адекватності професіоналізму сучасного вчителя тим високим вимогам, які пред'являє XXI століття до педагогічних кадрів. Відомий методолог В. Краєвський у зв'язку з підвищеною увагою громадськості до питань змісту загальної освіти і розробкою освітніх стандартів говорить про компетентностном підхід вчителя. Учений справедливо відзначає, що ефективність будь-якої діяльності забезпечується компетентними людьми, культури рефлексії [22, с. 47]. Надалі ми користуватимемося терміном «компетентність» педагога у виховній сфері діяльності.

Цілком закономірно, що майбутній педагог в процесі навчання повинен оволодіти знаннями не тільки в наочній області, але і виховній сфері.

Проблеми виховання актуалізовані загальною духовною кризою, що захопила суспільство у зв'язку з девальвацією етично-культурних цінностей, що склалися в радянський період його історії.

Професор В. Серіков виділив чотири джерела формування традиційних нормативів теорії і практики виховання: 1) ідеологія; 2) держава і його економічна політика; 3) апарат управління освітою; 4) традиції і стереотипи [36]. Зміст кожного джерела нами надано в таблиці 1.1.

Спираючись на наявні в сучасній літературі теоретичні положення

(Е. Бондаревська, Е. Белозерцев, Б. Гершунський, Р. Гурова, Л. Маленкова, В. Сластенін, В. Серіков, Е. Шиянов і ін.), була зроблена спроба виділення пріоритетних напрямів виховання як педагогічного явища. Представляє інтерес підхід Е. Белозерцева, що зробив спробу згрупувати найбільш характерні риси виховання в три константи. Під константами учений має на увазі постійні, практично незмінні при тих або інших перетвореннях риси, які роблять явище виховання цілісним і дозволяють побачити в найзагальніших рисах його природу [49].

Таблиця 1.1

Змістовні характеристики джерел формування традиційних нормативів теорії і практики виховання

№	Джерела	Зміст
1	Ідеологія	На ідеологічному, а не на науковому рівні вирішує такі фундаментальні питання, як мета і зміст виховання, відбір і дозування особистісної інформації, структура дитячих громадських організацій
2	Держава і його економічна політика	Запити держави, його господарські потреби визначають такі напрями виховної практики, як трудове виховання, політехнізм, профорієнтація
3	Апарат управління освітою	Органи управління централізовано визначають функціональні обов'язки педагогів, структуру навчального процесу і виховної роботи, критерії оцінки діяльності вчителя і тих, що вчаться
4	Традиції і стереотипи	Риси виховання: плановість, заорганізованість, формальність, некритичне прийняття програм, що задаються зверху, і методичних канонів, пристрасі до обітниць, відсотків, комісій, перевірок, відкритих заходів і тому подібне.

Перша константа – духовність – особлива увага людини до сфери абсолютного, вічного. Друга константа – відвертість – здатність культури і освіти відкриватися зовнішнім впливам, вбирати зарубіжні цінності, духовно збагатитися і перетворювати їх, зберігаючи свою неповторність і єдиність. Третя константа – традиційність – опора на народну культуру, педагогіку, порядок освіти людини, що емпірично склався [49].

У сучасних умовах освітньо-виховна діяльність і в цілому педагогічна свідомість суспільства, як і всі інші сфери соціальної реальності, зазнає істотні зміни. Насамперед зміни структури і способів регуляції педагогічної діяльності

пов'язано із зміною «її змістовно-цільовій орієнтації, з переходом від знанієвої до особистісної парадигми педагогічної діяльності, коли її метою стає формування досвіду орієнтування не у сфері відчужених предметів і явищ, а власній життєвій сфері в області самоорганізації своєї особи. Це не просто один з напрямів трансформації, а становлення педагогічної діяльності як такий, своєрідне повернення до її суті» [32].

З позиції особистісно орієнтованої освіти В. Серіковим обґрунтовані початкові положення сучасної системи виховання. У змісті концепції обґрунтовано місце положень, докладна характеристика яких представлена в таблиці 1.2 [36, 164-175].

Таблиця 1.2

Початкові положення концепції особистісно-орієнтованого виховання

№	Положення	Сутність положення
1	Сутність виховання і виховного відношення	Необхідно змінити парадигму, що склалася, важливо вказати не просто сферу сутності, а саме істотніше в людині. Сутнісна підстава людини полягає не в його соціальності, як такий, а в його здатності осмислювати (додавати сенс), суб'єктивувати дійсність, вносячи до природи і соціуму на всіх їх рівнях свій суб'єктивний початок
2	Виховання – це особлива сутнісна людська діяльність, коли її суб'єкт (вихователь) реалізує себе і суспільну культуру через особистість дитини, що представляється їм	Для вихователя - це вихованець, що приймає його світоуявлення і спосіб життя, для вихованця - вихователь з його соціально значущою оцінкою і піднесенням вихованця до рівня соціального визнання
3	У основі виховної діяльності лежить специфічна технологія побудови особистісно затверджуючої ситуації в системі життєдіяльності дитини	Під ситуацією розуміється певна система суб'єкт-об'єктних суспільних відносин людей, багатовимірною по своїх зв'язках, характеристиках, причинно-наслідкових залежностях, чинниках, які в сукупності оцінюються суб'єктом як обставини, умови діяльності, виступають для нього найчастіше як якась подія. Технологія конструювання педагогічної ситуації включає два моменти: трансформацію культурних об'єктів з наочної в соціально-комунікативну, організаційно-діяльнісну, діалогічну або іншу форми; створення умов для суб'єктивізації (привласнення) дитиною деякої соціальної норми; останнє припускає певну логіку розвитку ситуації від зовнішнього до внутрішнього діалогу

Продовження таблиці 1.2

№	Положення	Сутність положення
4	Джерело і процедури педагогічного целеполагання	Наукова концепція виховання не проголошує мету, а лише визначає наукові основи постановки цілей, джерела і процедури педагогічного целеполагання. Як джерела або чинники, що детермінують педагогічну мету, виділені: 1. педагогічний запит суспільства, що розглядає як об'єктивно існуюча і виразима в різних нормах потреба суспільства, окремих соціальних груп, сім'ї, вихованця в певному характері виховання; 2. вихованець – складний біосоціальний феномен, в якому два початки, - природне і суспільне - обумовлює індивідуальну для кожної дитини мету.
5	Побудова моделі тієї життєвої ситуації, в якій вихованець прийматиме і реалізовуватиме певну структуру цінностей і поведінки, прогнозованого метою виховання	Побудова моделі включає наступні елементи: - представлення педагогічної мети у вигляді очікуваних варіантів поведінки і особистісних проявів вихованців; - виявлення системи особистісних станів і процесів; - розробка наочного змісту діяльності вихованців, що забезпечує відповідні психічні механізми розвитку; - побудова системи організаційно-педагогічних дій виховання; - виявлення варіантів розгортання ситуації і системи програм та методик поведінки вихователя залежно від варіанту розвитку ситуації
6	Реалізація обґрунтованої моделі педагогічної ситуації складає суть виховної технології - деякій законодавчій діяльності, що приводить до законодавчого результату	Технологія - це «пакет» методик, що додаються до цілей; блоки програм спільної діяльності вихователя і виховуваних, таких, що відображають індивідуальні варіанти розвитку дітей

Усі шість вищеперелічених концептуальних положень особистісного підходу, згідно точці зору В. Серікова, повинні лягти в основу розробки теорії виховання.

У науковій літературі по особистісно-орієнтованій освіті визначено об'єкт виховання. Це формування відносин, які необхідно формувати у того, що вчиться. Представляє інтерес класифікація чотирьох груп відносин. Умовно відносини об'єднані в наступні основні групи:

- соціальні відносини особистості, сюди входять такі якості, як громадянськість, законослухняність, рівень суспільної активності і зрілості, виконання громадського обов'язку і так далі;

- етичні – вельми розгалужена система моральних якостей – патріотизм, культура міжнаціональних відносин, дисциплінованість, працьовитість, колективізм, честь і особистісна гідність;

- естетичні, сюди відносяться рівень розвиненості відчуття прекрасного, захопленість різними видами мистецтва, їх розуміння, творчо-естетичні здібності і так далі;

- санітарно-гігієнічні, під якими мається на увазі фізична культура, заняття спортом, здоровий спосіб життя, екологічна підготовленість і так далі [48].

В процесі виховання педагог має справу з безліччю відносин і особистісних якостей, які знаходять віддзеркалення як в змісті виховної роботи, так і в її методиці.

Зміст виховання – це система морально-духовних, інтелектуальних, трудових, фізичних та естетичних якостей, переконань, умінь і навичок, які спрямовані на досягнення основної мети виховання – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Зміст виховання зумовлюється потребами суспільно-економічного розвитку. Займаючись такою складною сферою діяльності як виховання, потрібно мати конкретну програму.

Процес виховання має характер наступності й неперервності. Тому наступні покоління повинні використовувати духовні надбання попередніх, багатство загальнолюдських і національних морально-духовних вартостей. Але основний зміст виховання має базуватися, передусім, на національних засадах.

Г. Ващенко [4], обґрунтовуючи засади виховного ідеалу, виходячи з позицій свого бачення програми виховання молоді, писав: «... Гаслом, під яким має проводитися виховання української молоді, є: служіння Богові і Батьківщині. Перша абсолютна вартість для молоді є Бог, друга – Батьківщина.

Благо Батьківщини є:

1. Державна незалежність, можливість для українського народу творити своє політичне, соціальне, господарське і релігійне життя.
2. Об'єднання всіх українців, незалежно від їх територіальності, походження, церковної приналежності, соціального стану і т. ін. в одну спільноту, що пройнята єдиним творчим прагненням і високим патріотизмом.
3. Справедливий державний устрій, який би підтримував лад в суспільстві, в той же час забезпечував особисті права й волю кожного громадянина й сприяв розвитку й прояву його здібностей, спрямованих у бік громадського добра.
4. Справедливий соціальний устрій, при якому зникла б і неможлива була б боротьба між окремими групами суспільства.
5. Високий рівень народного господарства і справедлива організація його, що забезпечувала б матеріальний добробут усіх громадян, була позбавлена елементів експлуатації.
6. Розквіт духовної культури українського народу: науки, мистецтва, освіти. Піднесення її на такий рівень, щоб Україна стала передовою країною в світі.
7. Високий релігійно-моральний рівень українського народу, реалізація в життя вчення Христа.
8. Високий рівень здоров'я українського народу, зведення до мінімуму всяких посеред нього хвороб і виродження» [4].

Із здобуттям Україною незалежності в 1991 р. були визначені нові програмні завдання національного виховання. Вони зафіксовані в низці державних документів – Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Концепції національно-патріотичного виховання, Національній доктрині розвитку освіти та ін.

«Головна мета національного виховання, – зазначено в Державній національній програмі «Освіта», – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення

високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральності, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» [9].

У Національній доктрині розвитку освіти на новому рівні визначені актуальні тенденції моделювання програми виховання людини.

У системі професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти має продовжуватися процес реалізації вимог програми виховання всебічно розвиненої особистості. У виховній роботі зі студентською молоддю варто використовувати різні форми: безпосередню навчальну, виробничу діяльність, участь у громадських справах, поводження у побуті.

Дбаючи про створення оптимальних умов для виховної роботи, не варто виносити завдання виховання за рамки навчального процесу. Треба зважати на дієвість і впливовість великого спектра форм діяльності, які сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. Це навчальні заняття (лекції, семінари, практичні заняття), практика, наукові гуртки, творчі студії, екскурсії, походи, різноманітні форми і види суспільно корисної праці та ін.

Основною формою діяльності, яка забезпечує виховання особистості студента, становлення його професіоналізму, є різні види навчальних занять. Тут відбувається виховний вплив на свідомість і волю студентів, з одного боку, через зміст навчального матеріалу, з іншого – через організацію студентів на навчальну працю і передусім через морально-духовний потенціал викладача закладу вищої освіти [26].

Організовуючи навчальну діяльність, педагог має внутрішньо проектувати її на процес формування особистості з погляду завдань всебічного, гармонійного виховання: якою мірою навчальний матеріал сприятиме формуванню наукового світогляду студентів; яким чином спеціально організована пізнавальна діяльність студентів впливатиме на їх інтелектуальний розвиток, чи допоможе вона оволодінню методами самостійної пізнавальної праці; як виучуваний навчальний матеріал сприятиме

становленню професіоналізму майбутнього фахівця; як впливатиме зміст навчального матеріалу на формування почуттів, переконань, естетичних смаків, морально-духовних цінностей та ін.

Педагог своєю особистістю впливає на формування у студентів певних компонентів загальнолюдської і професійної культури. «У вихованні, – писав К. Ушинський, – все повинно базуватися на особі вихователя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості в справі виховання» [46].

Висока культура мислення, спілкування, мовлення, поведінки, зовнішності, жести, міміка, темп і ритм роботи, володіння основами психотехніки, морально-духовні цінності, інтелігентність та багато іншого - це той духовний капітал педагога, який є живильним джерелом виховання студентів. І якщо колишній студент, зустрічаючись через багато років з педагогом, пригадує студентські роки і каже: «Я щиро дякую, що ви як педагог були в моєму житті, допомогли моєму становленню як людини,» – це і є свідченням виховного впливу педагога на особистість. Хоча при цьому вихованець може й не пригадати нічого зі змісту навчального матеріалу тієї дисципліни, яку викладав педагог.

Нині активно впроваджуються нові технології навчання, зокрема дистанційна форма. У зв'язку з цим виникає низка проблем, які стосуються виховання. Звичайно, дистанційне навчання сприятиме зручному оволодінню великим пластом наукової інформації, але ж таке навчання втратить виховний потенціал.

Значне місце в системі формування всебічно розвиненої особистості студента мають займати позааудиторні форми виховання: діяльність наукових гуртків, творчих студій, конференцій, дискусійних клубів, зустрічі з письменниками, художниками, акторами; екскурсії, походи та ін. Усі студенти на добровільних засадах мають бути охоплені різними формами і видами діяльності поза межами суто навчальної роботи, виходячи із необхідності

задоволення їхніх індивідуальних потреб, які є джерелом формування мотивів діяльності особистості.

У закладах вищої освіти мають створюватися оптимальні умови для задоволення різноманітних суспільно позитивних і корисних потреб молодшої людини. Якщо цього не робити, то вона задовольняє їх за межами прийнятної культури, вдаючись до сурогатів, аморальних засобів [6].

Немає єдиної думки щодо необхідності спеціальної виховної роботи зі студентами. Тут панує широкий спектр підходів – від категоричного заперечення аж до введення посад вихователів у студентських гуртожитках. Істина, як і в більшості випадків, знаходиться на перетині крайніх підходів: не треба нав'язувати студентів примусове формування у нього рис і якостей, які є доцільними з погляду суб'єктів виховання (викладача, ЗВО, держави). Важливо створити такі умови для соціалізації, самостворення, саморозвитку студента, за яких у нього б вироблялися позитивні, затребувані суспільством якості, риси, здатності. Необхідно створювати таку атмосферу в студентському середовищі, так надавати ненав'язливу дружню допомогу, впливати на дії і психіку, щоб у студентів формувалися потрібні в першу чергу їм особистісні якості й властивості: об'єктивна самооцінка, вміння ладити з оточуючими, почуття відповідальності й обов'язку, порядність, свідоме ставлення до навчання тощо.

Завдання педагога як вихователя полягає в розкритті перед студентом широкого спектра варіантів у прийнятті рішень, поведінці; у допомозі зорієнтуватися, який вибір є найкращим, найбільш доцільним, яка лінія поведінки відповідає суспільним нормам. А приймати рішення студент має самостійно, хоч вихователь і не повинен приховувати свого ставлення до оцінки цього рішення [43].

Педагогіка співробітництва, партнерства тим і відрізняється від авторитарного, догматичного виховання, що в її основі лежить принцип прийняття людини такою, якою вона є, якою її створила природа. Не можна її ламати, нав'язувати алгоритм дій, стиль життя. Продуктивною є лише дружба, ненав'язлива, тактовна допомога у виробленні позитивного особистісного

ставлення до світу, людей, спілкування і діяльності.

Важливою умовою успішного виховання студента є особистість вихователя, його загальна і педагогічна культура, душевні якості, гомілетична і деонтологічна здатність. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна виховати характер, – зазначив свого часу К. Ушинський. Яскрава, позитивно зорієнтована особистість, висока моральність, добротність, порядність, справедливість, принциповість вихователя набагато сильніше впливають на молоду людину, ніж будь-які вербальні настанови і вимоги [46].

Чільне місце у системі виховання студентської молоді займають засоби виховання, надбання матеріальної і духовної культури (художня і наукова література, засоби масової інформації, предмети образотворчого мистецтва, кіно, театр), форми і види виховної роботи (збори, конференції, ігри, спортивна діяльність та ін.), які використовуються у процесі виховної роботи.

У вихованні немає дрібниць. Як писав А. Макаренко: «Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди». Талановитий педагог наголошував, що виховання відбувається на кожному квадратному метрі педагогічної території, тому турбота про високу культуру оформлення й утримання навчальних приміщень закладу, території, гуртожитків – це важливий засіб виховання загальнолюдської і професійної культури майбутніх фахівців [14].

Історіографія проблеми підготовки педагогів до виховної роботи зі студентами охоплює чотири основні періоди. Перший період пов'язаний із знищенням старої системи виховання для побудови системи формування нової людини, що виразилося в корінних змінах діяльності системи освіти; другий період характеризується стабільністю, стійкістю і результативністю виховного процесу на комуністичних ідеалах; третій період відрізняється якнайглибшою кризою в системі виховання, відсутністю уваги до виховного аспекту в освіті; четвертий період характеризується відродженням виховання, пошуком його нових цінностей, методів і засобів здійснення відповідно до сучасних умов

суспільного життя

Культура спілкування педагогів зі студентами і колегами має бути зразком, школою для вихованців, спілкування має здійснюватися на високому рівні загальнолюдської і національної культури [12].

У системі роботи зі студентською молоддю важливе місце мають займати такі засоби виховання, як свята, вечори дозвілля, конкурси та ін. Організатори цих та подібних заходів повинні дбати про їх виховну доцільність, педагогічну спрямованість. Включення студентів у процес підготовки та проведення дозвільних, розважальних заходів – це також своєрідна школа виховання і становлення професіоналізму майбутніх учителів, соціальних працівників, інженерів, правознавців та ін. Важливо, щоб подібні заходи мали надійне морально-духовне й естетичне підґрунтя, базувалися на засадах загальнолюдської і національної культури. Немає потреби, догоджаючи так званій масовій культурі низької якості, організовувати сумнівні заходи, які можуть негативно впливати на утвердження моральних національних цінностей. Наприклад, перенесення із чужого для нас соціального середовища свята хелловіна, яким в останні роки почали захоплюватися в окремих навчально-виховних закладах. Українська культура багата своїми національними засобами виховного впливу. Їх треба відроджувати і сміливо культивувати.

У процесі виховної роботи часто виникає проблема з засобами впливу, які негативно діють на особистість молодої людини: низькопробні фільми, телевізійні передачі, гірші зразки явищ масової культури, негідна поведінка окремих людей та ін. Ізолювати людину від такого негативного впливу практично неможливо. Тому вихід вбачається в тому, щоб, по-перше, формувати у кожній особистості якомога раніше стійкі переконання в доцільності діяти відповідно до раціональних моральних норм, які б чинили опір, несприйняття негативних впливів; по-друге, стосовно конкретних негативних дій формувати критичне ставлення до них.

Виховання студентів не є відокремленою ділянкою впливу на особистість. Воно діалектично пов'язане з усією системою виховання людини. Тому у цій

діяльності необхідно використовувати загальнопедагогічні методи виховання. Метод виховання – це спосіб впливу вихователя на свідомість, волю і поведінку вихованця з метою формування у нього бажаних якостей, всебічного гармонійного розвитку особистості. Це досить складний інструмент впливу на особистість. Помилково бачити у методах виховання своєрідні рецепти для досягнення мети. Відомий польський педагог Я. Корчак писав: «Я не знаю і не можу знати, як невідомі мені батьки в невідомих для мене умовах можуть виховувати невідому мені дитину» [47, с. 183]. Педагог має володіти значним спектром методу виховання, глибоко розуміти психолого-педагогічні засади кожного методу і виявляти педагогічну мудрість та майстерність при застосуванні того чи того методу щодо конкретної особистості, зважаючи на реальні обставини.

Загальні методи виховання традиційно класифікуються залежно від їх функціональної спрямованості. На цій основі виділяють такі три групи методів:

- формування світогляду й духовно-аксіологічних орієнтацій;
- методи організації діяльності і формування поведінки;
- методи стимулювання та коригування поведінки і діяльності особистості [25].

У процесі виховання не буває однакових ситуацій і стандартних підходів до використання тих чи тих методів. Багато тут залежить від знань, таланту, досвіду і творчості вихователя. Тому слушною залишається думка А. Макаренка: «...Ніякого засобу не можна розглядати відокремлено від системи. Ніякого засобу взагалі, хоч би який ви взяли, не можна визнати ні добрим, ні поганим, якщо ми розглядатимемо його окремо від інших засобів, від цілої системи, від цілого комплексу впливів» [14].

У контексті дослідження зроблена спроба критичної переоцінки сталих науково-теоретичних практичних систем виховання молодого покоління, перегляду традиційних підходів до виховної діяльності. На нашу думку, в даний час в більшості досліджень розглядаються в основному проблеми професійної підготовки педагога до викладацької діяльності і у меншій мірі до

роботи як вихователь.

В ході теоретичного аналізу проблеми дослідження нами зроблено наступні висновки:

Зміни основ економічного устрою, структури суспільних відносин, системи цінностей в суспільстві зі всіма витікаючими з цього наслідками прискорили процес вдосконалення педагогічних кадрів у вищій освіті. Підготовка педагогічних кадрів до виховної роботи підростаючого покоління є однієї з важливих складових інституту освіти.

Ретроспективний аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури показує, що поняття виховання – це багатовимірне, складне і суперечливе поняття, сутнісна характеристика якого складається з безлічі точок зору, що носять філософський, соціальний, політичний і педагогічний характер.

У дослідженні виділені наступні характеристики виховання як безперервний процес, що розгортається в часі взаємодії вихователів і вихованців; і виховання як діяльність, направлена на пізнання і перетворення миру і самої людини. У традиційній системі виховання як головні виділяються такі початки в людині, його ідеалі, як совість, етична чистота, прагнення творити добро, здійснювати подвиги ради людей. Ці якості підтримуються народними традиціями і стають стрижньовими компонентами особистості людини.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ

2.1. Визначення стану готовності педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі студентами

Дослідження психолого-педагогічних аспектів підготовки педагога ЗВО до виховної роботи зі студентами здійснювалися нами у Запорізькому національному університеті. В дослідженні взяли участь 20 науково-педагогічних працівників, які також виконують обов'язки кураторів студентських груп.

З метою виявлення характерних для педагогів вмінь і навичок щодо виховної діяльності зі студентами нами було проведено опитування педагогів; створення «профілю навчальних здібностей педагога»; виявлено комунікативні і організаторські уміння і відповідні їм особистісні якості педагога.

Спочатку нами було проведено опитування, з метою виявлення характерних для педагогів вмінь і навичок щодо діяльності зі студентами (Додаток А). Отримані результати (з урахуванням наших спостережень, експертних оцінок, самохарактеристик студентів і педагогів) дозволили констатувати наступне.

Стаж діяльності на посаді педагога закладу вищої освіти такий: від 1 до 3 років – 6 викладачів (30%), від 4 до 10 років – 11 викладачів (55%), більш 10 років – 3 викладача (15%).

Стійкі настановлення у сфері спілкування для розв'язання педагогічних задач сформовані лише у 4 викладачів, що складало 20%. Це, на нашу думку, спричинене вадами організації навчально-виховного процесу у вищій школі.

Авторитарно-монологічний стиль професійного спілкування сформовано

у 10 педагогів (це 50% опитуваних), а особистісно-монологічне спілкування спостерігається у 30% викладачів (це визначили 6 опитуваних), особистітно-діалогічний стиль в наявності у 4 педагогів, що склало 20%.

На питання щодо зміни професійної діяльності отримано, що 17 педагогів бажали б працювати і далі на посаді викладача, що склало 85% опитуваних. 3 педагога бажали б змінити власну професійну діяльність (15%).

Для нашого дослідження вагомими були ті встановлені тенденції розвитку компетентності викладачів при роботі зі студентами у ЗВО, які виявлялися безпосередньо на етапі розвитку навчальних здатностей педагога.

Виявлено, за методикою задоволеності працею, зокрема, що у педагогів, з набуттям педагогічного досвіду, змінюється ставлення як до професії загалом, так і до окремих аспектів навчального процесу.

Зокрема, 8 опитаних (це 40%) вважали, що їхні попередні уявлення про педагогічну професію не збігаються з тим, з чим вони стикнулися у реальній практиці. У судженнях опитаних посилюються критичні (50%) і негативні (20%) тенденції. Порівняно з вузівським періодом знижується привабливість спілкування зі студентами, особливо неформального, й навпаки, певною мірою зростає привабливість викладацької діяльності.

Після роботи з даною методикою педагогам пропонувалося додаткові завдання:

- 1) на підставі приведених питань скласти опитувальник для визначення, задоволеності педагогом своєю працею;
- 2) скласти і проранжувати перелік факторів, що визначають задоволеність працею.

Роботу можна проводити індивідуально з наступним обговоренням, чи з усією групою разом.

Встановлено, що задоволення викладачів професією має виражений характер і залежить не лише від стажу, але й від орієнтацій у сфері навчально-виховного процесу. Варто вказати на наростання невдоволеності педагога залежно від стажу.

Виявлено, що уявлення педагогів про себе, самосвідомість і навчальне спілкування складають взаємообумовлену систему, яка має тенденцію до стабільності та внутрішньої несуперечливості. У настановленнях і стилях спілкування ними апробуються, верифікуються, підтверджуються образ «Я» і самоствавлення. Психологічний захист забезпечує збереження певного емоційно-ціннісного ставлення до самого себе як через внутрішні ментально-рефлексивні дії, так і через відповідну організацію спілкування з іншими людьми.

У цьому випадку йдеться про конкретизацію більш загальної педагогічної стратегії у таких умовах: схильність пояснювати успіхи внутрішніми і стабільними факторами власної діяльності, а невдачі – впливом зовнішніх нестабільних факторів. Вказана тенденція тим більш виражена, чим значимішим для людини є результат діяльності.

Аналіз особливостей навчального спілкування і компетентності педагогів здійснювався, виходячи з концептуальної моделі трикомпонентної структури спілкування: останнє розглядалося як процес взаємодії людей, які певним чином відображають одне одного, ставляться одне до одного і впливають одне на одного. Встановлено, що молоді педагоги у процесі вузівської підготовки оволодівали певними знаннями щодо розв'язку тих чи тих міжособистісних ситуацій, проте не оволодівали здатністю займати власну рефлексивну позицію у таких ситуаціях.

Визначені нами теоретичні засади навчального спілкування в професійній діяльності педагога дали змогу розробити критерії компетентності педагога до роботи зі студентами у закладах вищої освіти: створення позитивного ставлення викладачів до професії; розвиток комплексу здатностей спілкування.

Важливу роль відіграє тут вчасна і об'єктивна діагностика здібностей до спілкування. Зокрема, це стосується діагностики: особливостей рис характеру й темпераменту, особливостей вольової регуляції дій, рівня тривожності та локус-контролю, здатності до емпатії, а також особливостей поведінки у конфліктних ситуаціях. У процесі розвитку здатностей педагога до навчального

спілкування мають відігравати належну роль і практично-психотехнічні вправи, цільова їх спрямованість на розвиток вміння розуміти психоемоційні стани людей, схильність до рефлексії та емпатії, до поглиблення здатності до самопізнання та розвитку виразності дій.

Складання незалежних характеристик завершувалося створенням «профілю навчальних здібностей педагога». Останні склали основу компетентності педагога в системі «суб'єкт – предмет – суб'єктних» взаємин зі студентами.

Дослідженням навчальних здібностей було охоплено 20 педагогів ЗВО. Нами проведено опитування і ранжування навчальних здібностей педагогів. Потім обчислено середні показники рангів. Результати опитування нами було узагальнено у таблицю 2.1.

Таблиця 2.1

Результати розподілу у педагогів навчальних здібностей

№	Навчальні здібностей	Ранги (середні показники)
1	Мовленнєві	2
2	Перцептивні	6
3	Експресивні	8
4	Організаторські	1
5	Комунікативні	3
6	Сугестивні	12
7	Прогностичні	10
8	Майевтичні	11
9	Науково-дослідні	9
10	Конструктивні	4
11	Гуманістичні	5
12	Гностичні	7

Отже, спостерігаємо, що найбільш важливими навчальними здібностями педагоги ЗВО вважали організаторські (встановлено ранг № 1), мовленнєві

(ранг № 2) і комунікативні (ранг № 3).

Подані у таблиці результати незалежної оцінки навчальних здібностей педагогів свідчать, що найменш розвинутими щодо навчального процесу є здібності: до навіювання, виливу на студентів (сугестивні); допомога народженню нових думок, почуттів та образів (майевтичні).

Результати дослідження рівня підготовленості педагогів (20 викладачів) до розв'язування виховних задач свідчать про невисоку ефективність стихійного освоєння педагогами своєї професійної діяльності. Так, за нашими оцінками, навіть у групі педагогів зі стажем від 4 до 10 років у 60% спостерігається низький або дуже низький рівень здатності до розв'язання педагогічних задач (у групі педагогів зі стажем роботи від 1 до 3 років таких виявилось 80%).

Причиною цього є: негативне ставлення педагогів до користування психолого-педагогічною теорією розв'язання педагогічних задач; недостатня теоретична обґрунтованість педагогічних рішень; професійні функції виконуються на емпіричному рівні, методом спроб і помилок; користування інтуїтивним способом вирішення задач або з застосуванням аналогій з діями інших; труднощі у визначенні цілей та завдань уроку, нерозуміння значимості цільової настанови для досягнення належної ефективності педагогічного процесу; велика кількість помилок під час аналізу педагогічних ситуацій, виділення власно педагогічних задач, прийняття теоретично обґрунтованих рішень з їх розв'язання.

Отже, при стихійному освоєнні функціонального змісту педагогічної професії спостерігається паралельність процесів накопичення практичного досвіду і освоєння психолого-педагогічних знань, вони існують ніби відокремлено, що постає на заваді формуванню у вчителів обґрунтованих конструктивно-методичних засобів розв'язання педагогічних задач.

Наступним кроком була проведена самодіагностика педагогів на предмет виявлення сформованості у них комунікативних і організаторських умінь і відповідних їм особистісних якостей. Педагогам був запропонований оцінний

лист (методика В. Андрєєва [5]), в якому було перераховано 15 провідних особистісних якостей, згрупованих за функціональним принципом. Перші вісім якостей характеризують рівень сформованості у педагогів організаторських умінь, останні якості характеризують комунікативність педагога. Педагоги оцінювали рівень сформованості кожної якості за п'ятибальною шкалою (1 бал – низький рівень, 2 бали – рівень нижче середнього, 3 бали – середній рівень, 4 бали – рівень вище середнього, 5 балів – високий рівень. Отримані результати представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівень сформованості особистісних якостей педагога

№	Якості	Середнє значення
1	Цілеспрямованість	3,6 бала
2	Відповідальність	3,7 бала
3	Зібраність	3,6 бала
4	Організованість	3,6 бала
5	Вимогливість	3,3 бала
6	Ініціативність	3,5 бала
7	Рішучість	3,4 бала
8	Імпульсивність	3,4 бала
9	Товариськість	3.3 бала
10	Емоційність	3.1 бала
11	Заразливість	3,4 бала
12	Принциповість	3,6 бала
13	Витриманість	3,4 бала
14	Тактовність	3,7 бала
15	Привабливість	3,7 бала

Як бачимо високий рівень сформованості організаторських та комунікативних якостей та рівень вище середнього не спостерігається по жодній з особистісних якостей педагогів. Усі показники якостей знаходяться у

межах від середнього рівня до рівня вище середнього.

Отже, виходячи з результатів дослідження постає необхідність розробки спеціальної програми підготовки педагога закладу вищої освіти до виховної роботи із студентами.

2.2. Розробка програми підготовки педагога закладу вищої освіти до виховної роботи із студентами

На наступному етапі дослідження нами була розроблена програма підготовки педагога закладу вищої освіти до здійснення виховної роботи із студентами.

Проектуючи програму підготовки педагога до здійснення виховної діяльності в сучасній освітній установі, ми спиралися на поняття «виховна робота», «професійна підготовка» до здійснення виховної діяльності.

Спираючись на дослідження науковців можна стверджувати, що виховна робота – це цілеспрямована професійна діяльність педагога (вихователя, вчителя і так далі), направлена на вирішення виховних завдань з урахуванням особливостей навколишнього середовища.

Аналіз теоретичних джерел дозволяє стверджувати, що виховна робота включає вирішення організаційних і педагогічних завдань з метою забезпечення оптимального розвитку вихованця, вибір форм і методів виховання студентів відповідно до поставлених завдань, а також процес реалізації цих завдань.

Виховна робота повинна починатися із засвоєння педагогами виховних функцій. У науковій літературі зроблені спроби класифікації виховних функцій. Розглянемо їх.

Перша функція пов'язана з безпосередньою дією педагога на того, хто навчається.

Друга функція пов'язана із створенням виховного середовища.

Третя направлена на корекцію впливу різних суб'єктів соціальних відносин індивіда.

Сутнісна характеристика представлених вище груп виховних функцій наведена у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Змістовний компонент виховних функцій

№	Групи функцій	Напрями виховної діяльності
1	Безпосередня дія педагога на студентів	<ul style="list-style-type: none"> - вивчення індивідуальних особливостей його розвитку, оточення, інтересів; - проектування виховних дій; - реалізація комплексу методів і форм індивідуальної роботи з тим, що навчається; - аналіз ефективності виховних дій.
2	Створення виховного середовища	<ul style="list-style-type: none"> - об'єднання колективу; - формування сприятливої емоційної атмосфери; - включення тих, що навчаються в різні види діяльності; - розвиток самоврядування.
3	Корекція впливу різних суб'єктів соціальних відносин студента	<ul style="list-style-type: none"> - соціальна допомога сім'ї; - взаємодія з педагогічним колективом; - корекція дій засобів масової комунікації; - нейтралізація негативних дій соціуму; - взаємодія з іншими освітніми установами.

Таким чином, виховна робота є найважливішим компонентом виховного процесу у закладі вищої освіти і виконує цілий ряд функцій.

Що стосується професійної підготовки педагогів до здійснення виховного процесу в ЗВО, то в це поняття ми включаємо наступне:

- 1) підвищення рівня теоретичної і методичної підготовки педагога;
- 2) обґрунтування технологічної карти оволодіння знаннями з теорії і

методики виховання в процесі навчання у ЗВО;

3) створення сприятливого виховного середовища в ЗВО.

Дослідження дозволило визначити механізм реалізації програми в умовах закладу вищої освіти. Механізм включає чотири компоненти: інформаційний, освітній, розвиваючий і мотиваційний.

1. Інформаційний компонент припускає інформування учасників проекту – педагогів – про цінний досвід зарубіжної і вітчизняної педагогічної теорії і практики, про вдалі і невдалі експерименти в даній сфері.

2. Мотиваційний компонент полягає в пробудженні у педагогів інтересу до осмислення необхідності володіння знаннями про сучасні виховні технології, концептуальним підходам до організації виховної діяльності в освітній установі.

3. Освітній компонент направлений на навчання викладачів новим концепціям, інноваційному стилю мислення в сучасному виховному просторі, оволодіння продуктивними технологіями навчання і виховання.

4. Розвиваючий компонент включає всі форми і методи дії на педагогів.

Названі вище компоненти утворюють структуру готовності педагогів до здійснення виховної діяльності в сучасній освітній установі різного типу.

Програма підготовки педагога включає 6 занять. Кожне заняття проводиться двічі на тиждень. Кожне із занять включає певну кількість теоретичних тем і одну практичну.

Слід зазначити, що практичне заняття проходить у формі діалогу. Питання семінару не просто обговорюються, але і виробляються колегіальні рішення по вдосконаленню виховного процесу в ЗВО.

Програма підготовки педагога до виховної роботи зі студентами.

Заняття 1. Полікультурне виховання, виховні системи (три теоретичні теми і одна практична).

Так, на лекціях розглядаються такі важливі теми, як:

1. Проблема змісту виховання в сучасній теорії і практики.
2. Критерії оцінювання виховної системи.
3. Особливість «системи виховання».

Тема практичного заняття: Технологія виховання.

Заняття 2. Вміст виховання в сучасній освітній установі (три теоретичні теми і одна практична).

Теми лекційних занять:

1. Нормативно-правове забезпечення виховної роботи в системі педагогічної освіти.

2. Виховна діяльність: призначення, суть, зміст.

3. Природа, специфіка, функціонально-діяльнісна характеристика, структура змісту, критерії ефективності і показники успішності виховної діяльності педагога ЗВО.

Тема практичного заняття: Соціально-психологічне забезпечення виховної діяльності освітніх закладів.

Заняття 3. Зміст діяльності куратора групи (чотири теоретичні теми і одна практична).

Теми лекцій:

1. Планування виховної роботи куратора студентської групи.

2. Документація куратора групи.

3. Діяльність куратора груп по організації навчальної (досугової) роботи студентської групи.

4. Вміст роботи вихователя в студентському гуртожитку.

Тема практичного заняття: Педради з проблем виховної роботи.

Заняття 4. Проблеми вдосконалення педагогічної майстерності викладача в здійсненні виховного процесу (три теоретичні теми і одна практична).

На лекціях розглядаються такі теми, як:

1. Структура педагогічної майстерності.

2. Педагогічне спілкування і прийоми його оптимізації.

3. Майстерність і комунікативність педагога в управлінні навчально-виховним процесом ЗВО.

Тема практичного заняття: Діагностична програма вивчення рівнів вихованості студентів.

Заняття 5. Форми і методи виховної роботи в закладі вищої освіти (три теоретичні теми і одна практична).

Теми лекцій:

1. Використання народних традицій у виховній діяльності університету.
2. Форми і методи роботи з батьками студентів.
3. Нетрадиційні форми виховної роботи із студентами.

Тема практичного заняття: Програма виховання студентів-першокурсників.

Заняття 6. Організація позанавчальної виховної діяльності в закладі вищої освіти (чотири теоретичні теми і одна практична).

На лекціях розглядаються наступні теми:

1. Методологічні підходи до вивчення позанавчальної виховної діяльності закладу вищої освіти.
2. Вміст позанавчальної виховної діяльності в університеті.
3. Прогнозування системи позанавчальної виховної діяльності університету.
4. Стимулювання здорового способу життя педагога і вихованців як основа виховання.

Тема практичного заняття: Проектування програм виховного процесу.

Як приклад про зміст роботи нами наведено декілька фрагментів програми підготовки (дивиться Додаток Б).

Слід зазначити, що на практикумах виробляються позиції з деяких актуальних питань сучасного виховання, обговорюються підходи до проведення діагностики за визначенням рівня вихованості студентів, виявлення системи ціннісних орієнтацій.

У навчально-виховному процесі викладачі можуть використовувати форми, методи, прийоми, сполучаюче навчання і виховання в єдиний творчий процес: групові форми навчальних занять, нестандартні заняття, такі як суспільний огляд знань, заняття – зустрічі, заняття – диспут, заняття – дослідження і так далі.

Таким чином, вважаємо, що впровадження запропонованої спеціальної програми сприятиме підвищенню професійного рівня підготовки педагогів закладів вищої освіти до виховної роботи зі студентами.

2.3. Методичні рекомендації педагогам закладів вищої освіти щодо проведення виховної роботи зі студентами

Основними складовими елементами освіти є навчання та виховання.

Ефективність та якість освіти залежать від взаємодії процесів навчання та виховання та, у свою чергу, від їх ефективності та якості. Процес виховання у закладі вищої освіти здійснюється за двома напрямками:

- через навчальний процес – під час аудиторних занять;
- через позанавчальну роботу – у вільний від навчальних занять час студента та викладача.

Мета цих напрямів має бути єдиною – виховання сучасного висококваліфікованого спеціаліста. Для цього необхідно мати уявлення про те, яким має бути сучасний фахівець. Як повинні співвідноситися його особистісні та професійні якості, як їх формувати та хто їх повинен формувати, тобто. потрібна нова сучасна система виховання студента, нова концепція. Маючи фундаментальні цінності, вузівський колектив формує виховне середовище і стає для майбутніх фахівців культурним, навчальним, науковим, професійним, молодіжним центром. Центральним напрямом тут є не деідеологізація, а нова ідеологія – на які цінності орієнтувати молодь, на яких досягненнях їх виховувати.

Під вихованням студентів слід розуміти цілеспрямовану діяльність викладачів, орієнтовану на створення умов розвитку духовності студентів з урахуванням загальнолюдських і державних цінностей; надання їм допомоги у життєвому самовизначенні, моральному, цивільному та професійному становленні; створення умов для самореалізації особистості.

Метою виховання студентів необхідно вважати різнобічний розвиток особистості майбутнього конкурентоспроможного фахівця з вищою професійною освітою, який має високу культуру, інтелігентність, соціальну активність, якості громадянина-патріота [13].

Основним завданням у виховній роботі зі студентами в ЗВО слід вважати створення умов для розкриття та розвитку творчих здібностей, громадянського самовизначення та самореалізації, гармонізації потреб студентів в інтелектуальному, моральному, культурному та фізичному розвитку.

Найбільш актуальними є такі завдання виховання:

- формування у студентів високої моральної культури;
- формування активної громадянської позиції та патріотичної свідомості, правової та політичної культури;
- формування особистісних якостей, які необхідні ефективній професійній діяльності;
- прищеплення умінь та навичок управління колективом у різних формах студентського самоврядування;
- збереження та примноження історико-культурних традицій університету, спадкоємність у вихованні студентської молоді;
- зміцнення та вдосконалення фізичного стану, прагнення до здорового способу життя, виховання нетерпимого ставлення до тютюнопаління, наркотиків, алкоголізму, антигромадської поведінки.

Вирішити ці завдання можливо, керуючись у роботі принципами:

- гуманізму до суб'єктів виховання;
- демократизму, що передбачає реалізацію системи виховання, що ґрунтується на взаємодії, на педагогіці співпраці викладача та студента;
- поваги до загальнолюдських вітчизняних цінностей, прав та свобод громадян, коректності, толерантності, дотримання етичних норм;
- наступності поколінь, збереження, поширення та розвитку національної культури, виховання шанобливого ставлення, любові до Батьківщини, рідної природи, почуття причетності та відповідальності за

справи у рідному університеті.

Розглянемо основні напрямки виховання у ЗВО.

Виховання в закладі вищої освіти – цілеспрямований процес, що є нерозривною єдністю об'єктивних умов та суб'єктивних факторів виховного впливу та взаємодії учасників цього процесу. Процес виховання здійснюється безперервно як під час навчальних занять, і у позанавчальний час.

Засобами виховання є особистий приклад та авторитет викладача, сила університетської традиції, гуманістичний характер університетської атмосфери. Окрім того, виховний процес здійснюється силами університетських структур через систему відповідних заходів.

Завдання формування соціально-орієнтованої особистості, тобто особистості соціально-компетентної, здатної до самовизначення та самореалізації в соціумі, що усвідомлює свою відповідальність перед собою та перед іншими, передбачає формування активної громадянської позиції, високої патріотичної та міжнародної свідомості, професійної, моральної, фізичної, культурної розвитку, орієнтацію на сім'ю та сімейні цінності як на основний інститут відтворення повноцінного члена суспільства.

Громадянське виховання спрямоване на формування громадянськості – складної системної особистісної якості, що включає: комплекс знань, що розвивають правову та політичну культуру та механізми співробітництва громадянина з державними органами та громадськими організаціями; сукупність цінностей, переконань та установок людини, що визначають її цивільно-правову поведінку в демократичному суспільстві; систему навичок, що забезпечують участь індивіда у суспільно-політичному житті.

Основним напрямом виховання громадянськості є вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, мета яких – всебічні багатоаспектні знання як фундамент формування цілісного наукового світогляду, що передбачає нові характеристики мислення та дій людини. Так розвивається особистість, що визначила своє місце у суспільстві, усвідомлює наслідки своєї професійної та суспільної діяльності.

Громадянське виховання покликане сприяти активному включенню молодих людей у процес демократичного перетворення суспільства: участь студентів у роботі молодіжних і студентських організацій, робота студентського профкому, розвиток системи студентського самоврядування тощо.

Становленню активної громадянської позиції покликане сприяти також виховання духу корпоративності в університеті, щоб кожен студент відчував себе частиною свого ЗВО, відчував почуття відповідальності та причетності до його справ, брав активну участь у представленні та формуванні позитивного іміджу університету.

Мета: формування громадянськості – свідомого та активного виконання громадянського обов'язку та адекватної реалізації своїх цивільних прав.

Форми та методи:

- вивчення курсів філософії, історії України, політології, права;
- відображення у лекційному матеріалі наукових, практичних та суспільних досягнень викладачів та випускників ЗВО;
- здійснення особистісно-орієнтованої спрямованості викладання загально-теоретичних дисциплін;
- участь у роботі громадських організацій та об'єднань, в органах студентського управління, якими є: студентське самоврядування; студентський профком; студентське наукове товариство; старостат і т.д.
- організація зустрічей випускників ЗВО;
- посвята у студенти та урочистий випуск студентів ЗВО;
- регулярне проведення нарад деканів, заступників деканів зі старостами курсів та груп;
- організація «Гарячої лінії» ректорату з актуальних проблем студентського життя;
- організація та проведення зустрічей членів ректорату зі студентським активом.

Патріотичне виховання є стрижнем громадянського виховання.

Патріотизм повинен виступати як єдина комплексна якість особистості, яка втілює: любов до Батьківщини та відданість їй; знання історії та культури України; прагнення своїми діями служити інтересам України; готовність успішно виконувати громадянський обов'язок та обов'язки щодо захисту інтересів України у мирний та воєнний час.

Необхідність піднесення та розвитку національної самосвідомості потребує відновлення та підвищення соціального статусу патріотичного виховання. Документи та державні програми, присвячені патріотичному вихованню громадян, розглядають відродження та розвиток патріотизму як важливу мету та соціальну цінність, основу духовно-моральної єдності України.

Мета: формування та розвиток особистості, яка володіє якостями громадянина-патріота Батьківщини та здатна успішно виконувати цивільні обов'язки у мирний та воєнний час.

Форми та методи:

- вивчення історії та культури України на курсах з філософії, культурології, історії, політології та права;
- проведення конкурсу студентських реферативних робіт «Україна – моя Батьківщина»;
- робота університетського музею;
- організація та проведення фотовиставок «Моє улюблене місто», «Мій університет».
- організація архівної групи, пошук документів, вивчення історії ЗВО.

Професійне виховання формує професіоналізм – комплексну якість, що включає: високий рівень професійної діяльності, розвиток особистості в процесі здійснення праці, її індивідуальний творчий внесок у професію, підвищення престижу професії в суспільстві.

У формуванні професіоналізму зливаються в єдине ціле два найважливіші процеси, що становлять суть вищої школи, – навчання та виховання студента, розвиток його особистості та підготовка професіонала високого рівня.

Мета: комплексна підготовка студента до виконання всебічних професійних функцій.

Форми та методи:

- глибоке та всебічне вивчення теоретичних-практичних дисциплін;
- організація допомоги студентам у засвоєнні специфіки вузівського навчання;
- проведення лекцій з основ бібліотекознавства та бібліографії;
- робота студентського наукового товариства;
- проведення щорічної студентської наукової конференції;
- проведення олімпіад та конкурсів з предметів;
- проведення розширених засідань кафедр, факультету спільно із студентським активом;
- проведення Днів відкритих дверей;
- організація оглядів-конкурсів на найкращу групу університету;
- робота старостатів з контролю та допомоги студентам, що погано вчаться.

Культурне виховання є обов'язковою складовою всіх структурних компонентів особистості. Сьогодні рівень культури та освіти населення – один із ключових ресурсів удосконалення та успішної конкуренції країни на світовому ринку.

Майбутній фахівець повинен мати не тільки професійну, а й загальну культуру. Виділяють дві складові загально-особистісної культури: психолого-педагогічну та естетичну культуру.

Базовим компонентом професійної культури є психолого-педагогічна культура, що включає: всебічні психолого-педагогічні знання, гуманістичні переконання, глибоке володіння психолого-педагогічними методиками професійної взаємодії та на особистість. Естетична культура людини базується на її здібностях, інтересах, прагненні до прекрасного та вміння їх реалізовувати.

Мета: створення оптимальних умов та педагогічна допомога у становленні та розвитку психолого-педагогічної та естетичної культури

студентів.

Форми та методи:

- вивчення курсів філософії, психології та педагогіки, культурології;
- організація соціально-психологічної служби ЗВО;
- проведення конференцій, диспутів, круглих столів з психолого-педагогічної проблематики;
- організація психодіагностики, психотренінгів студентів;
- проведення тематичних вечорів.
- регулярні екскурсії студентів до музеїв, на виставки, знайомство з архітектурними та культурними пам'ятками міста;
- організація відвідування студентами театрів та концертів;
- проведення зустрічей та організація тематичних вечорів за участю діячів культури та мистецтва.

Моральне виховання формує моральність студента – найважливіший спосіб нормативної регуляції поведінки й свідомості людини і професіонала в усіх галузях життя: у праці, у науці, у побуті.

Принцип єдності професійного, громадянського та морального виховання є основою комплексного підходу до всебічного розвитку особистості. Сутність моральної культури визначається органічною єдністю етичних знань, моральних переконань, здібностей до моральної поведінки та активності їхнього прояву в реальних умовах. Для успішної реалізації цілей морального розвитку особистості необхідні дві найважливіші умови: постійна освіта студента та своєчасне включення його до системи суспільних, політичних та моральних відносин.

Мета: формування глибокої моральної культури особистості, що виявляється у повсякденному житті та професійній діяльності, міжособистісному та професійному спілкуванні.

Форми та методи:

- вивчення курсів філософії, культурології, етики, психології та педагогіки;

- розширення тематики наукових студентських робіт з проблем моральності;
- пропаганда здорового способу життя (боротьба з алкоголізмом, курінням та наркоманією);
- створення умов для формування сприятливого морального клімату в студентських групах;
- залучення студентів до участі у волонтерському русі;
- проведення диспутів «Моральність і мораль у суспільстві».

Сімейне виховання сприяє формуванню сім'янина – людини, орієнтованої на сімейні цінності, що реалізує їх у повсякденному житті.

Освіта та сім'я – два найважливіших соціальних інститути, які здійснюють соціалізацію особистості. Любов до Батьківщини починається з любові до матері, і сім'я, за своєю суттю, сприяє формуванню повноцінного почуття громадянськості та патріотизму.

У сім'ї формуються та реалізуються матеріальні та духовні потреби людини, створюються та підтримуються традиції, закладаються основи її культури, основи формування індивіда як особистості. Професійна підготовка студента спирається на засвоєні з дитинства поняття добра та поваги один до одного, набуті навички терпіння та міжособистісного спілкування, прояви почуття відповідальності та обов'язку перед близькими людьми, готовності допомогти та підтримати їх у будь-яку хвилину. Недостатня увага до сімейного виховання на практиці призводить до нівелювання сімейних цінностей та кризи сім'ї, що знижує її соціальний статус, особистісну самооцінку та можливості самореалізації людини.

Мета: підвищення статусу сім'ї, основного осередку суспільства у свідомості та житті студентів.

Форми та методи:

- знайомство з основами сімейної психології та сімейного права на курсах психології, вікової психології, педагогіки, етики, соціології;
- проведення соціологічних досліджень з проблем шлюбно-сімейних

установок студентської молоді;

- організація роботи сектору студентської сім'ї у рамках соціально-психологічної служби університету;
- організація клубу «Молода сім'я»;
- проведення вечорів відпочинку та дискотек для студентських сімей.

Фізичне виховання спрямовано на розвиток здорової особистості, для якої характерний стан повного фізичного, психологічного та соціального добробуту, тобто. висока якість життя. Головним резервом здоров'я людини є спосіб життя, що з'єднує людину із суспільством, що включає її в систему суспільних відносин, що визначає якість, устрій та стиль життя.

Мета: головним резервом зміцнення здоров'я є його спосіб життя. Отже, формування здорового життя – основна мета виховання фізично міцної людини.

Форми та методи:

- вивчення теоретичних, методичних та організаційних засад фізичного виховання та оздоровлення на медицини, фізичного виховання, громадського здоров'я та охорони здоров'я, гігієни та основ екології людини;
- раціональна організація навчального процесу відповідно до санітарних норм та гігієнічних вимог;
- підготовка та проведення науково-практичної конференції «Наркоманія: причини та наслідки»;
- регулярний моніторинг стану здоров'я студентів та студентських колективів;
- організація роботи спортивних клубів та секцій;
- організація зустрічей ректорату з провідними спортсменами ЗВО;
- систематичне залучення контингенту студентів університету до занять фізичною культурою та спортом;
- організація виступів збірних команд ЗВО на змаганнях.

Визначимо показники ефективності виховної роботи в університеті.

Оцінюючи результати стану виховної роботи доцільно розглядати такі

показники:

- глибоке та міцне засвоєння знань та вміння застосовувати ці знання, принципи та переконання у повсякденній навчальній, науково-дослідній, суспільно-політичній та трудовій діяльності;

- показники навчальної та трудової дисципліни студентських колективів;
- ступінь участі студентів у наукових дослідженнях та розробках;
- рівень моральної культури студентів;
- рівень морально-психологічної атмосфери у студентських колективах, відсутність правопорушень та аморальних вчинків.

У практиці організації виховної роботи показниками її ефективності можуть бути:

- оперативність колективу у вдосконаленні навчально-виховного процесу;
- рівень організації позанавчальної виховної роботи;
- збір та аналіз інформації про результати виховного процесу;
- підвищення кваліфікації організаторів виховної роботи;
- організація зворотнього зв'язку «випускник – заклад вищої освіти»;
- ступінь участі в управлінні навчально-виховним процесом та його вдосконаленням;

- рівень участі в організації та вдосконаленні виховної роботи кафедр університету.

Показниками ефективності соціального розвитку особистості студента є:

- ініціативне та творче прагнення до досягнення суспільно значущого результату у професійній та громадянській активності;

- уміння підходити до оцінки суспільних явищ з чітких гуманістичних та демократичних позицій;

- визначення особистістю своїх перспектив, вироблення власної довгострокової, стратегічної життєвої програми, вибір конкретного ідеалу, життєвої мети, основних шляхів та моральних принципів її досягнення;

- ступінь усвідомлення єдності з реальним суспільним буттям, причетність до творення нового суспільства;

- внутрішнє усвідомлення боргу, внутрішня система тих норм свідомості, поведінки, діяльності, що дозволяють регулювати спрямованість життєдіяльності відповідно до обраної життєвої програми, принципів та інтересів, прагнення віддавати пріоритет суспільному змісту у структурі внутрішнього боргу;

- відповідальне ставлення до своїх обов'язків, свого громадського обов'язку, покликання та призначення;

- ділові якості: єдність слова та справи; система пізнавальних та творчих здібностей, самостійність та продуктивність; гармонійна єдність у прояві професійної майстерності, науково-дослідних, педагогічних та організаторських здібностей, уміння доводити до кінця розпочату справу; вміння встановлювати нормальні взаємини із членами колективу; здатність відстоювати остаточно принципову суспільно значиму позицію; здатність до критики та самокритики;

- активність особистості в основних позиціях: суспільно-політичних, професійно-трудова та морально-культурних, ступінь активності та результативність;

- рівень самовиховання, що характеризується самопізнанням та самооцінкою, самоорганізацією, самоконтролем та саморегуляцією, самодіяльністю та самоствердженням.

Усі перелічені показники ефективності розвитку особистості кожного студента дозволяють визначити ефективність виховної роботи в університеті.

Виховання особистості майбутнього фахівця є поряд із навчанням найважливішою функцією системи вищої освіти.

До найважливіших умов реалізації концепції виховання в ЗВО можна віднести:

- орієнтацію на конкретний кінцевий результат виховних зусиль;
- оптимальне планування виховної роботи на кафедрах, факультетах та в інших підрозділах університету;
- ефективне використання гнучкої системи стимулювання, заохочень та

засуджень у виховному процесі;

- включення показників участі науково-педагогічного складу у вихованні студентів в оцінку їхньої діяльності в період атестації;
- опору на творчу активність студентських колективів.

У сучасних умовах бачаться такі шляхи вдосконалення виховної роботи в університеті:

- створення системи підвищення кваліфікації організаторів виховної роботи;
- розробка планів, програм, проектів з окремих напрямків виховної діяльності;
- інформаційне забезпечення виховної діяльності: організація виставок, проведення тематичних вечорів, розміщення інформації на інтернет-сайтах;
- вивчення стану соціально-психологічного клімату у студентських колективах, аналіз статистики антисоціальних явищ у студентському середовищі, правопорушень та інших антигуманних явищ;
- вивчення, узагальнення та поширення позитивного досвіду, розробка рекомендацій щодо вдосконалення виховної роботи зі студентами.

Таким чином, провідна роль у вихованні студентів належить педагогу закладу вищої освіти. Педагог завжди був вихователем, але сьогодні виховання може і має бути зрозумілим не як одночасна передача досвіду та оціночних суджень від старшого покоління до молодшого, а й як взаємодія та співпраця викладачів та студентів у сфері їхньої спільної навчальної та позанавчальної діяльності.

ВИСНОВКИ

На підставі теоретичного аналізу науково-методичної літератури, нормативних документів визначено, що проблема підготовки педагогів закладів вищої освіти до виховної роботи зі студентами, актуальність якої викликана, в першу чергу, змінами в змістовному наповненні педагогічної діяльності сучасного педагога, реформуванням системи вищої педагогічної освіти, підвищенням вимог до рівня професійної підготовки викладачів, до теперішнього часу залишається слабо вивченою.

Ретроспективний аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури показав, що поняття виховання – це багатовимірне, складне і суперечливе поняття, сутнісна характеристика якого складається з безлічі точок зору, що носять філософський, соціальний, політичний і педагогічний характер.

З'ясовано, що виховання як педагогічна категорія має три суттєвих ознаки: цілеспрямованість, яка передбачає наявність певного взірця, соціально-культурного ідеалу; відповідність процесу виховання певним соціально-культурним цінностям; наявність певної системи організованих виховних впливів; гуманність, яка передбачає орієнтацію у вихованні на загальнолюдські цінності; цілісність, неперервність і тривалість, тобто виховання має зачіпати всі сфери психіки людини, творчо формувати і всебічно розвивати їх протягом всього життя.

У дослідженні виділено наступні характеристики виховання: 1) як безперервний процес, що розгортається в часі взаємодії вихователів і вихованців; 2) як діяльність, направлена на пізнання і перетворення миру і самої людини.

Визначено, що професійна діяльність педагога взагалі та педагога закладу вищої освіти зокрема є дуже складною як за своїм змістом, так і за своєю формою. Саме це і обумовлює довготривалий процес становлення і розвитку цієї сфери професійної діяльності, а також її сучасна остаточно невизначеність.

Встановлено, що історіографія проблеми підготовки педагогів до виховної роботи зі студентами охоплює чотири основні періоди. Перший період пов'язаний із знищенням старої системи виховання для побудови системи формування нової людини, що виразилося в корінних змінах діяльності системи освіти; другий період характеризується стабільністю, стійкістю і результативністю виховного процесу на комуністичних ідеалах; третій період відрізняється якнайглибшою кризою в системі виховання, відсутністю уваги до виховного аспекту в освіті; четвертий період характеризується відродженням виховання, пошуком його нових цінностей, методів і засобів здійснення відповідно до сучасних умов суспільного життя

У контексті дослідження зроблено спробу критичної переоцінки сталих науково-теоретичних практичних систем виховання молодого покоління, перегляду традиційних підходів до виховної діяльності.

В ході проведення емпіричного дослідження, в якому брали участь 20 науково-педагогічних працівників Запорізького національного університету, встановлено недостатній рівень підготовки педагога закладу вищої освіти до виховної роботи зі студентами.

Розроблено спеціальну програму підготовки педагога закладу вищої освіти до виховної роботи із студентами, яка складається з 6 занять, кожне з яких проводиться двічі на тиждень. Механізм реалізації програми в умовах закладу вищої освіти включає чотири компоненти: інформаційний, освітній, розвиваючий і мотиваційний.

Надано методичні рекомендації педагогам закладів вищої освіти щодо проведення виховної роботи зі студентами, в яких визначено: основні напрямки виховання у ЗВО (громадянське, патріотичне, професійне, культурне, моральне, сімейне, фізичне); форми та методи виховання студентів, показники ефективності виховної роботи в університеті; умови реалізації процесу виховання студентів у; шляхи вдосконалення виховної роботи в університеті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алесюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
2. Блинова О., Завацька Н., Карамушка Л., Каширіна Є. Соціально-психологічні засади самовизначення особистості в професіях соціономічного типу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2018. № 1. С. 47-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp_2018_1_7
3. Богославець Л. Основні аспекти виховного процесу при підготовці майбутніх інженерів-педагогів. *Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів*. 2013. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:PuNKgdBe4ZkJ:https://zag-pedagogika.at.ua/load/osnovni_aspekti_vikhovnogo_procesu_pri_pidgotovci_majbutnikh_inzheneriv_pedagogiv/1-1-0-303+&cd=11&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.
5. Вишнякова С. М. Профессиональное образование. Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. Москва : НМЦ СПО, 1999. 538 с.
6. Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи : теорія, практика, історія : навч. посіб. Дніпропетровськ : [б.в.], 2014. 416 с.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
8. Гура О. І. Педагогіка вищої школи : вступ до спеціальності : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.
9. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) : постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text>.
10. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи : теоретико-методичні засади : монографія. Київ : «Дорадо-Друк», 2013. 456 с.

11. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта : методологія, теорія, практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2015. 376 с.
12. Дурманенко О. Л. Аналіз змісту виховної роботи у вищих навчальних закладах в умовах сьогодення. *Педагогічні науки*. 2013. URL: http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Pedagogica/3_132760.doc.htm.
13. Задворняк Л. С. Організація позааудиторної роботи зі студентською молоддю як умова підвищення ефективності освітнього процесу. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2020. Вип. 58. С. 91-98.
14. Казанжи І. А. С. Макаренко про сутність виховного процесу та особистість вихователя. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Вип. 11. С. 150-153.
15. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.
16. Кафарська О. Б. Професійна діяльність педагога: особливості організації навчального процесу у ВНЗ. *Педагогічні науки*. 2014. № 117. С. 42-52.
17. Княжева І. А. Особливості педагогічної діяльності викладачів вищої школи : теоретичний аналіз. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/6_2011/33.pdf.
18. Ковальчук В. А. Освітньо-виховні системи закладів середньої освіти : навч.-метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 120 с.
19. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь. Москва : Академия, 2003. 176 с.
20. Коренюк Н. М. Чинники та суперечності процесу виховання у ВНЗ I-II рівнів акредитації. *Студентський альманах*. 2012. № 2. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/24.pdf
21. Коробова І. В. Компетентнісно орієнтована методична підготовка майбутніх учителів фізики на засадах індивідуального підходу : монографія. Херсон : ФОП Грінь Д. С., 2016. 366 с.
22. Краевский В. В. Общие основы педагогики : учеб. пособ. Москва :

- Перемена, 2002. 163 с.
23. Македонська С. І. Сутність феномена філософської культури вчителя. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2015. № 62. С. 96-108.
  24. Малькова М. О. Педагогічна парадигма французького філософа К. А. Гельвеція про виховання людини. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Історія педагогіки*. 2013. № 13 (272). С. 279-288.
  25. Маценко Л. М. Теорія і методика виховання : навч. посіб. 3-є вид., доп., перероб. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 319 с.
  26. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі : навч.-метод. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.
  27. Методичні рекомендації до проведення практичних та семінарських занять з дисципліни «Теорія та методика виховання» для студентів вищих навчальних закладів напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта» / уклад. М. В. Горват. Мукачево : [б.в.], 2016. 73 с.
  28. Мирончук Н. М. Особливості праці викладача вищого навчального закладу в контексті самоорганізації його професійної діяльності. *Проблеми освіти*. 2015. Вип. 85. С. 147-151.
  29. Новиков А. М. Построение системы непрерывного образования. Москва : Издательский центр АПО, 2000. 145 с.
  30. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2009. 472 с.
  31. Особистісна зрілість як проблема сучасної психології : колективна монографія / наук. ред. З. М. Мірошник. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 220 с.
  32. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів : здобутки, пошуки, перспективи : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 427 с.
  33. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Дніпропетровськ, 2006. 418 с.

34. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості : термінологічний словник. Київ, Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 424 с.
35. Романкова Л. М. Виховний простір вищого навчального закладу як чинник становлення особистості майбутнього фахівця. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 14. С. 94-98. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11981/Romankova%20%20L.%20%20M..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
36. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. Москва : Издательская корпорация «Логос», 1999. 272 с.
37. Словник базових понять з курсу «Педагогіка» : навч. посіб. 2-е вид., доп. і перероб / уклад. О. Є. Антонова. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.
38. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
39. Словник педагогічних та психологічних термінів до дисциплін : «Педагогіка», «Педагогіка новаторства», «Педагогіка та психологія вищої школи», «Методика виховної роботи та основи педагогічної майстерності», «Педагогічний менеджмент» / уклад. : Н. А. Несторук, Л. В. Кокоріна. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2019. 131 с.
40. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. : Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.
41. Словник-довідник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Філософія» (для студентів денної, заочної та дистанційної форм навчання усіх напрямів підготовки) / уклад. Н. В. Козирєва. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 69 с.
42. Соціологічна енциклопедія / ред. В. Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
43. Теличко Н. В. Теорія і методика формування основ педагогічної

- майстерності майбутнього учителя початкових класів : монографія. Київ : Кондор, 2014. 522 с. URL: http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1382/1/30_Telychko_Monografia.pdf
44. Тернопільська В., Коломієць Т., Піонтківська І. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 264 с.
  45. Тюльпа Т. М. Теоретичні підходи до формування соціокультурного середовища вищого педагогічного навчального закладу. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2014. Вип. 122. С. 280-283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_122_66.
  46. Ушинський К. Д. Твори : в 6 т. Київ : Радянська школа, 1952. Т. 5 : Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. 763 с.
  47. Федій Д. Методолого-теоретичні й методичні засади виховання молоді. *Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Полтава, 16-17 листопада 2021 р.). 2021. № 22. С. 183-185. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18379/1/67.pdf>.
  48. Формування патріотизму у студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання : навч.-метод. посіб. / упоряд. О. В. Онопрієнко. Черкаси : ЧДТУ, 2020. 143 с.
  49. Холодковська Н. С. Суб'єктний досвід студента: попереднє розуміння професії «менеджер» у способах дій. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2008. № 3. URL: <https://shag.com.ua/berdyansek-2008-06-bbk-74ya5-v2.html>.
  50. Чернишов Д. О. Виховний простір: регіональний вимір. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2010. № 2. С. 74-77.
  51. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2003. 560 с.
  52. Ящук С. М. Професійна підготовка викладача загально-технічних дисциплін : теоретичний аспект. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 133 с.

Додаток А

Опитування педагогів

1. Ваша стаття
2. Стаж діяльності на посаді викладача ЗВО.
3. Ваш стиль професійного спілкування:
  - авторитарно-монологічний;
  - особистісно-монологічний;
  - особистітно-діалогічний.
4. Чи бажаєте Ви змінити свою професію?

Додаток Б

Фрагменти програми підготовки

Фрагмент 1.

Організація позанавчальної виховної діяльності в закладі вищої освіти (заняття № 6)

У цьому занятті включені наступні напрями роботи:

1. Створення мікроклімату в групі, формування особистісних відносин, їх корекція, регулювання взаємин.
2. Розвиток уміння спілкуватися, виховання відповідальності перед колективом шляхом участі студента в дорученій справі, допомога в його виконання, контроль за його виконання.
3. Організація творчих справ в групі із залученням окремих осіб всього колективу.
4. Всемірне залучення до суспільно-корисної діяльності, виховання толерантності, доброти і милосердя.
5. Охорона здоров'я з урахуванням відхилень від норм здоров'я кожного студента, зміцнення здоров'я, залучення до фізкультурної, спортивної роботи.
6. Організація спортивних змагань, ігор, походів.
7. Духовно-етичне виховання.
8. Організація культурно-досугових заходів. Дні народження, конкурси, екскурсії, відвідини видовищних заходів.
9. Допомога в діяльності різних громадських організацій.
10. Пошук цікавих форм організації кожної справи, визначення ступеня доцільності проведення будь-якої зустрічі куратора із студентською групою.

На практикумі вироблялися підходи до складання програм організації виховного процесу для кожного курсу з урахуванням психологічних вікових особливостей тих, що навчаються.

Таблиця Б.1

Перспективні напрями до проектування програм виховання студентів

I курс	II курс	III курс
Вивчення особистості тих, що вчаться шляхом ознайомлення з особистісними справами, матеріалами співбесіди, особистісною бесідою, бесідою з батьками	Аналіз підсумків успішності, відвідуваності, участь в групових загальноколеджних заходах	Самоаналіз
Участь в загальноколеджних заходах. Підготовка до концерту присвяченому Дню вчителя.	Підготовка відкритих групових і загальноколеджних заходів («Присвячення в студенти», кл. година «Вчитель (вихователь) - моя професія», «Наші таланти», історичні, літературні, загальноколеджні конференції і композиції)	Участь в конкурсі на кращого молодого фахівця, участь в журі різних конкурсів, участь в наукових студентських суспільствах, міських конференціях
Створення групових традицій	Розвиток групових традицій, поїздки в інші міста, шефство над молодшими курсами	Підготовка візитної картки до випуску

Фрагмент 2.

Предметом особливої уваги на заняттях педагогів коледжу стала програма виховання студентів-першокурсників (заняття 5).

На наше переконання, програма вийшла цілісною і різноманітною, побудованою на основі особистісно-орієнтованого підходу. Проілюструємо це на конкретних фрагментах з програми. Здійснення виховної роботи починається із знайомства з групою в рамках програми «Я людина. Але яка?» Для цього використовуються методики, які дозволяють не тільки вивчати студентів, але і впливати на них у виховних цілях. Всі вони передбачають виконання студентами ряду завдань:

- метод недописаної тези, коли студентам пропонують, наприклад, наступні завдання: найголовніше в житті – це...; у хорошій освітній установі завжди...; не можна дозволяти ображати себе, адже... і так далі.

- метод самооцінки, коли студенти оцінюють в собі наявність в балах від 0 до 10 певних якостей - позитивних (терпіння, щирість, оптимізм і так далі) і

негативних (агресивність, буркотливість, егоїзм, заздрість і так далі), а також відповідають на питання «Що в собі Ви більше всього цінуєте?» і «Від чого ви б хотіли позбавитися?»

- метод ранжирування, коли студентам пропонується розставити слова по ступеню особистісної значущості з приведеного переліку, наприклад «книга», «гроші», «природа», «музика», «наука» і ін.

- метод визначення пріоритетів життєвих цінностей: коли студенти вибирають найбільш значущі цінності із запропонованого переліку, наприклад: «здоров'я», «цікава робота», «щасливе сімейне життя», «розвиток інтелекту» і ін.

- метод анкетування, коли наприклад, студентам пропонується написати десять слів, які «приходять в голову при слові «школа», «коледж», «успіх в житті» і так далі

Основні принципи застосування всіх цих методик: відсутність педагогічного «тиску», право на анонімність при виконанні завдання, відсутність взаємного впливу студентів один на одного, повторне відтворення через певний час.

У програмі виховання першокурсників дотримується принцип спадкоємності, оскільки Програма «Я – людина. Але яка?» на останніх курсах передбачає також вивчення студентами своїх індивідуальних особливостей на основі використання психодіагностичних методик. Ця робота виконується при проведенні класного часу.

Ще одне завдання, яке вирішується, починаючи з першого курсу – виховання практичної особистості, яку характеризує працьовитість, господарність, ініціативність, організованість. Саме з цією метою здійснюється програма виховної роботи «Шлях до успіху або азбука ділової людини».

В рамках цієї програми проводиться класна година «Гроші поганий господар або хороший слуга?», метою якої є формування економічного мислення вчашихся і культури поводження з грошима. До класної години проводиться опит: «Чи все можна купити за гроші?», «На що ви б витратили

свою першу зарплату?». В рамках цієї програми впродовж всього періоду проводиться класний годинник з наступної тематики: «Замість напуття, або від «хочу» до «можу», «Зайвих знань і умінь не буває, або чарівниця пам'ять», «Як додати по годині до кожного дня вашого активного життя, або як берегти свій час», «Самоорганізація, самодисципліна, відповідальність – як виховати ці якості?», «Хороша робота – міф або реальність?», «Покажи себе в повному блиску, або як влаштуватися на роботу?», «Невдах не існує».

Реалізуючи цю програму, націлюємо студентів на майбутню професійну діяльність, звертаючи їх увагу на те, які знання і навички (причому не тільки вузькопрофесійні) допоможуть їм знайти своє місце у вибраній професії вчителя початкових класів.

Важливою якістю практичної особистості є вміння контактувати з тими, що оточують. З метою дозволу проблем ділового і неофіційного спілкування розроблена і здійснюється програма «Що ми, всі люди, один без одного?» яка передбачає проведення класного годинника з наступної тематики:

«Спілкування – розкіш. Чи ні?».

«Людина серед людей – це проблема?».

«Діалоги о Д. Карнеги».

«Чи добре людям поряд з тобою?».

«Культура спілкування і людська чарівливість. У чому їх взаємозв'язок?».

«Ти і ті, хто поряд».

«Ну дуже хороші манери».

«Себе як в дзеркалі я бачу, або хороші манери в малюнках і прикладах».

«Гонка за лідером або капризи упертої моди».

Реалізуючи цю програму виховання, вибираючи тематику класної години необхідно враховувати підбір групи, їх рівень вихованості, існуючі проблеми при спілкуванні.

Програма виховання в XXI столітті розроблена і здійснюється з метою формування у тих, що навчаються відчуття причетності до свого часу, особистій відповідальності за те, що все відбувається в світі, орієнтація їх

етичних цінностей, психологічної підтримки студентів в наш непростий час.

Рекомендований цикл класного годинника:

«Герої ХХ століття».

«Землянам чисту планету».

«Ганьба і сльози ХХ століття».

«У згоді як жити з тобою і миром».

«Зітри випадкові риси, і ти побачиш – мир прекрасний».

«Прощай ХХ століття».

«Століття ХХІ очима. (ученого, поета, студента)».

В рамках цієї програми акцентується увага студентів на проблемні і позитивні моменти того, що завершився ХХ століття. А основне виведення цієї програми – кожній людині необхідно протистояти складним життєвим обставинам. В першу чергу духовно уміти сприймати світле і позитивне, що є в житті, і лише в цьому випадку можна не пропасти на сучасному світі.

З метою підвищення ерудиції студентів, як майбутніх вчителів, організації їх дозвілля реалізується програма «Велика зміна».

В рамках цієї програми рекомендований наступний годинник: «Від Баха до долі, або про смаки не сперечаються, але все таки», «Багато є чудес на світі, людина всіх цікавіше» (зустріч з поетами і художниками), «Вам привіт від вашої зірки або астрологія з посмішкою», «Рятівний круг на хвилях життя», «Щасливий випадок, або ваше слово ерудити!», «Педагогічний ринг», «Поки б'ють годинник».

Відвідини театру, музею, виставок в картинних галереях. Програма виховної роботи «Леді плюс джентльмени» зачіпає проблеми спілкування між дівчатами і хлопцями, статеve виховання, проблеми підготовки до сімейного життя. В рамках цієї програми передбачено:

- відвідини центру планування сім'ї;

- зустріч з лікарями;

- проведення класного годинника: «Є книга вічна любові», «Ми вибираємо, нас вибирають», «Що додасть вам чарівність?», «Прекрасна або

премудра?», «Діалог про любов в епоху ринку», «Суд над романтичною любов'ю», «Хотіти любити або хотіти бути коханим?», «Секрети простого чарівництва» та інші, по виборі класних керівників. Форми проведення класного годинника: бесіди, лекції з елементами бесіди, огляди періодичних видань, ролеві ігри, виконання художніх творів.

Виховна діяльність студентів організована таким чином, що колективні творчі справи об'єднані у виховні модулі. В центрі такого модуля цікава і значуща традиційна загальна справа. Це дозволяє створити в установі періоди підвищеної творчої активності, задати чіткий ритм життя студентського колективу, уникнути стихійності, прогнозувати ступінь виховної дії; організувати дієву допомогу класному керівникові, повернути батьків, сформувати колектив.

Фрагмент 3.

При обговоренні питання третього практикуму «Педради з проблем виховної роботи» викладачі запропонували розширити круг питань педради такими актуальними проблемами (заняття 3):

- організація виховного процесу через систему екскурсійної роботи і через систему постановок, що театралізуються.
- співпраця, співтворчість як провідні методи організації виховної діяльності.
- методика вивчення рівня вихованості студентів і форми її фіксації.
- методика вивчення особистості студента з метою спонуки його до самовиховання.
- загальнолюдські цінності і їх місце у виховному процесі.
- традиції народної етнопедагогіки і їх роль у формуванні особистості майбутнього вчителя.